

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
Декан факультету
педагогіки і психології
Олефіренко Т.О.

(підпис)
«__» вересня 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни

«Вікова психологія»

освітнього рівня ***бакалавр*** _____
(назва освітнього рівня)

галузі знань ***05 Соціальні та поведінкові науки***
(шифр і назва галузі знань)

спеціальності ***053 «Психологія»***
(код і назва спеціальності)

Шифр за навчальним планом ПН 06

Київ
2021 рік

Робоча програма розроблена на підставі навчальної програми «*Вікова психологія*» затвердженої на засіданні Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова «___» _____20___ року, протокол № ____ .

Розробники програми:

к. псих. н., доц. Дубініна К.В.

Затверджено на засіданні кафедри психології і педагогіки

« 30 » серпня 2021 року, протокол № 1_____

Завідувач кафедри _____

Лапченко І.О.

I. Опис дисципліни

Загальні характеристики дисципліни	Навчальне навантаження з дисципліни		Методи навчання і форми контролю
Галузь знань 05 соціальні та поведінкові науки	Кількість кредитів - 6		<p>Методи навчання: Методи інтерактивного навчання. Пояснювально-ілюстративні методи. Розв'язування психологічних завдань. Використання методів самостійної роботи студентів по осмисленню та засвоєнню матеріалу – самостійний пошук інформації, ведення психологічних тематичних словників, написання рефератів і доповідей. Використання прийомів щодо проблемного викладення матеріалу: формулювання пізнавальної задачі, порівняння різних точок зору та різних підходів.</p> <p>Форми поточного контролю - усні відповіді на практичних та семінарських заняттях; - тестові форми контролю для визначення рівня залишкових знань; - усний захист рефератів на семінарських, практичних заняттях. Модульний контроль №1, 2, 3.</p> <p>Форма підсумкового контролю ЕКЗАМЕН</p>
Спеціальність 053 Психологія	Загальна кількість годин - 180		
Освітній рівень бакалавр	<i>Денна</i>	<i>Заочна</i>	
	Лекції:		
	30	10	
Нормативна	Семінарські заняття:		
	12	4	
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом 2021	Практичні заняття:		
	10	2	
Семестр III	Індивідуальна робота:		
	-		
Тижневе навантаження (год.) - аудиторне:3 - самостійна робота	Самостійна робота:		
	128	164	
	Співвідношення аудиторних годин і годин СРС:		
Мова навчання – українська			

Предмет вивчення навчальної дисципліни: закономірності психічного розвитку людини на різних етапах її онтогенезу.

Міждисциплінарні зв'язки: Курс «Вікова психологія» пов'язаний з вступом у професію, психофізіологією та психосоматикою, філософією,

педагогікою, загальною, педагогічною, соціальною, диференціальною, спеціальною, сімейною психологією тощо.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Мета – забезпечення якісної підготовки студентів у питаннях психічного розвитку людини на різних вікових етапах. Вивчення навчальної дисципліни дозволить аналізувати періоди розвитку, визначати, чи правильно розвивається і функціонує психіка індивіда, а якщо не правильно, вміти пояснити в чому ці відхилення і як їх компенсувати.

Завдання – ознайомити студентів з:

- історією виникнення, розвитку і сучасного стану вікової психології;
- методологією і методами, що використовуються у віковій психології;
- основними теоріями психічного розвитку дитини;
- психологічними особливостями та закономірностями вікового розвитку психіки дитини в період: раннього, дошкільного дитинства, молодшого шкільного віку;
- психофізіологічними та психосоціальними особливостями розвитку особистості у підлітковому та юнацькому віці;
- особливостями психічного розвитку дорослих.

II. Основні результати навчання та компетентності, які вони формують:

Результати навчання	Компетентності
ПРН1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання на різних вікових етапах.	ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
ПРН2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ на різних етапах онтогенезу в контексті професійних завдань.	ЗК2. Знання і розуміння предметної області та професійної діяльності.
ПРН5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.	ФК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом вікової психології.
ПРН6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.	ФК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків у різні вікові періоди.
ПРН19. Здатність продемонструвати знання і розуміння предметної галузі – вікової психології.	

III. Тематичний план дисципліни

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 6 кредитів ЄКТС 180 годин.

№ з/п	Назви модулів і тем	Кількість годин (денна форма навчання)					Кількість годин (заочна(вечірня) форма навчання)				
		Аудиторні	Лекції	Практичні	Семінарські	СРС	Аудиторні	Лекції	Практичні	Семінарські	СРС
Модуль 1. Вступ у вікову психологію											
1.	Вікова психологія як галузь психологічної науки.	4	2	-	2	8	1	0,5	0,5		8
2.	Психічний розвиток та навчання.	4	2	-	2	6	1	0,5	0,5		8
3.	Теорії психічного розвитку.	3	2	-	1	10	1	0,5	0,5		12
4.	Проблема періодизації психічного розвитку.	3	2	-	1	4	1	0,5	0,5		8
Модуль 2. Дитяча психологія											
5.	Психологія дітей-немовлят.	4	2	-	2	8	1	0,5		0,5	8
6.	Психологія дитини раннього віку.	4	2	2		10	1	0,5		0,5	10
7.	Розвиток дошкільного дитинства.	4	2	2		10	1,5	1		0,5	8
Модуль 3. Психологія дітей шкільного віку та дорослих											
8.	Психосоціальний та когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку.	6	4	2		12	1,5	1		0,5	22
9.	Особливості психічного розвитку підлітка.	6	4	2	-	15	2,5	2		0,5	20
10.	Психологія ранньої і зрілої юності	4	2	2	-	15	1,5	1		0,5	20
11.	Рання дорослість	4	2		2	10	2	1		1	15
12.	Середня дорослість	3	2	-	1	10	0,5	0,5			15
13.	Пізня дорослість	3	2	-	1	10	0,5	0,5			10
Разом:		52	30	10	12	128	16	10	2	4	164

IV. Зміст дисципліни

№ з/п	3.1. Назва модулів, тем та їх зміст	К-сть годин	
		Всього	в т.ч. лекцій
1.	Змістовий модуль 1. Вступ у вікову психологію	42	8
1.1	<p style="text-align: center;">Тема 1. Вікова психологія як галузь психологічної науки</p> <p>Предмет вікової психології. Теоретичні та практичні завдання вікової психології. Основні напрями та сучасний стан розробки проблем вікової психології на Україні і за рубежом.</p> <p>Основні розділи вікової психології: дитяча психологія, психологія підлітка, психологія юнака, психологія людей зрілого віку і психологія людей похилого віку.</p> <p>Зв'язок вікової психології з іншими науками про людину.</p> <p>Методи вікової психології, класифікація методів, особливості емпіричних методів вікової психології, специфіка їх застосування при досліджуванні психічного розвитку дітей.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-9, 11]; • додаткові: [27]; • інформаційні ресурси [2-5]. 	12	2
1.2	<p style="text-align: center;">Тема 2. Психічний розвиток та навчання</p> <p>Поняття про психічний розвиток дитини. Внутрішні і зовнішні умови психічного розвитку. Їх взаємозв'язок. Соціальне середовище як умова і джерело психічного розвитку і формування особистості дитини. Рушійні сили психічного розвитку. Внутрішні умови (спадковість, вроджені передумови та дозрівання нервової системи) як природна основа психічного розвитку дитини.</p> <p>Закономірності психічного розвитку. Поняття про сензитивні періоди розвитку. Діяльність як фактор психічного розвитку індивіда і формування особистості. Психічна активність дитини як необхідна умова її розвитку.</p> <p>Діалектичний взаємозв'язок навчання, виховання та психічного розвитку. Провідна роль навчання в психічному розвитку дитини. Поняття про рівень актуального розвитку та про зону найближчого розвитку. Прийоми вивчення зони найближчого розвитку. Умови правильної організації розвиваючого навчання.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-9, 11]; • додаткові: [10, 27]; • інформаційні ресурси [2-5]. 	10	2
1.3	<p style="text-align: center;">Тема 3. Теорії психічного розвитку</p> <p>Биогенетичні концепції психічного розвитку. Концепції рекапітуляції (Ст.Холл). Онтогенез як швидке повторення філогенезу. Гра, як вправи для втрати рудиментарних функцій. Перша спроба встановити зв'язок між історичним та індивідуальним розвитком.</p> <p>Нормативний підхід до дослідження психічного розвитку.</p> <p>Гезелл А.: практична система діагностики психічного розвитку дитини від народження до юнацького віку. Метод лонгитюдного вивчення психічного розвитку. Атлас поведінки немовляти.</p> <p>Термен Л. Тести для вимірювання розумових здібностей. Лонгитюдне дослідження природи обдарованості. Зведення обдарованості до коефіцієнту інтелекту. Критика поглядів Термена.</p>	13	2

	<p>Теорія триступеневого розвитку: інстинкт, нау́чіння, інтелект (К.Бюлер). Теорія конвергенції (В.Штерн).</p> <p>Психоаналітичні теорії дитячого розвитку: 1) Динамічна концепція сексуального розвитку З. Фрейда; 2) Епігенетична теорія розвитку особистості Е.Еріксона.</p> <p>Теорія соціального нау́чіння – Н.Міллер, Дж.Доллард. Соціалізація як засвоєння норм суспільства. Дослідження наслідування за умови наявності підкріплення чи відсутності підкріплення.</p> <p>Р.Сірс Вивчення зовнішньої поведінки дитини. Три фази розвитку дитини: фаза рудиментарної поведінки; фаза первинних мотиваційних систем; фаза вторинних мотиваційних систем. Їх характеристика. Психологічна залежність як центральний компонент нау́чіння. Розвиток взаємних очікувань. Модифікація відносин дитини з дорослим. Ідентифікація з батьками. Форми залежної поведінки.</p> <p>Теорія соціального нау́чіння (Б.Скіннер). Підкріплення як основне поняття теорії. Позитивне підкріплення. Негативне підкріплення. Критика теорії сучасниками.</p> <p>Соціально-когнітивна теорія (А.Бандура). Нау́чіння через наслідування вчинків другої людини. Експерименти щодо дитячої агресивності. Роль когнітивних процесів у формуванні поведінки дитини на основі наслідування.</p> <p>Аналіз структури соціального оточення (У.Бронфенбреннер). Роль сім'ї у дитячому розвитку. "Вікова сегрегація". Причина відчуження у дезорганізації сім'ї, в стилі життя суспільства. Симптоми відчуження.</p> <p>Когнітивний підхід (вчення Ж.Піаже).</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>основні:</i> [1-9, 11-12]; • <i>додаткові:</i> [27]; • <i>інформаційні ресурси</i> [2-5]. 		
1.4	<p>. Тема 4. Проблема періодизації психічного розвитку</p> <p>Критерії періодизації психічного розвитку. Культурно-історична теорія Л.С.Виготського. Вищі психічні функції. Знак як психологічне знаряддя, що змінює свідомість суб'єкта. Положення про провідний вид діяльності у психічному розвитку. Закономірності процесу інтеріоризації в онтогенезі. Інтерпсихічні та інтрапсихічні функції. Середовище як джерело розвитку вищої психічної функції. Закони психічного розвитку дитини.</p> <p>Поняття про психологічний вік. Стабільні періоди і кризи. Психологічна структура і динаміка віку. Соціальна ситуація розвитку. Провідний тип діяльності. Основні психічні новоутворення віку. Періодизація психічного розвитку Д.Б. Ельконіна. Періоди розвитку дорослої людини.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>основні:</i> [1-9, 11-12]; • <i>додаткові:</i> [8, 10, 27]; • <i>інформаційні ресурси</i> [2-5]. 	7	2
2.	<p align="center">Модуль 2. Дитяча психологія</p>	40	6
2.1	<p align="center">Тема 5. Психологія дітей-немовлят</p> <p>Криза новонародженості. Психологічна характеристика новонародженої дитини. Психологічний розвиток дитини у фазі новонародженості. Безумовні рефлексії і перші умовні рефлексії дитини. Розвиток форм спілкування.</p> <p>Комплекс поживлення як перша соціальна реакція.</p> <p>Соціальна ситуація розвитку. Провідний вид діяльності – безпосередньо-емоційне спілкування. Емоційна депривація. Характеристика синдрому госпіталізму. Психічний розвиток дитини немовлячого віку. Розвиток розуміння мови. Прийоми стимулювання мовного розвитку дитини. Опанування рухами і їх роль в психічному розвитку дитини. Прогресивні та тупікові рухи. Особливості перших маніпуляцій. Основні досягнення дитини першого року життя.</p>	12	2

2.2.	<p>Криза першого року життя. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-12]; • додаткові: [1-2,8, 27, 32]; • інформаційні ресурси [1]. <p style="text-align: center;">Тема 6. Психологія дитини раннього віку</p> <p>Анатомо-фізіологічні особливості дитини раннього віку. Соціальна ситуація розвитку дитини раннього віку. Предметні дії як форма пізнавальної діяльності дитини. Збагачення активного і пасивного словника. Опанування узагальненим значенням слів. Наслідування та його роль у розвитку дитини. Формування перших навичок і звичок поведінки у дітей раннього віку.</p> <p>Криза 3-х років. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-12]; • додаткові: [2, 6, 8, 27, 31, 33, 42]; • інформаційні ресурси [1]. 	14	2
2.3	<p style="text-align: center;">Тема 7. Розвиток дошкільного дитинства</p> <p>Фізичний розвиток дошкільника. Види діяльності дитини дошкільного віку. Гра, її види, форми і розвиток у дошкільному віці. Елементи праці і навчання в діяльності дошкільника, їх роль в психічному розвитку дитини. Місце і особливості наслідування у дошкільника. Формування початкових форм самостійності у дошкільника.</p> <p>Розвиток сенсомоторики в дошкільному віці. Особливості уваги і пам'яті, розвиток ранніх форм практичного мислення. Опанування пасивним та активним словником. Розвиток мови. Опанування першими поняттями, судженнями і умовиводами. Практичне засвоєння граматичної будови мови.</p> <p>Особливості емоційних і вольових виявів і розвиток їх у дітей. Формування звичок і розвиток самостійності поведінки. Домінуючі мотиви поведінки. Формування деяких рис характеру і здібностей. Вияв індивідуальних психологічних особливостей дітей дошкільного віку, значення їх у формуванні особистості. Новоутворення психічного розвитку дитини дошкільного віку.</p> <p>Криза 6-7-ми років життя, її симптоматика. <i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-12]; • додаткові: [5-6, 8, 19, 26-27, 30, 38, 42]; • інформаційні ресурси [2-5]. 	14	2
3.	<p>Модуль 3. Психологія дітей шкільного віку та дорослих</p>	98	16
3.1	<p style="text-align: center;">Тема 8. Психосоціальний та когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку</p> <p>Нова соціальна позиція дитини. Психологічні проблеми молодшого шкільного віку. Показники готовності до шкільного навчання.</p> <p>Анатомо-фізіологічні особливості учня молодшого шкільного віку. Навчальна діяльність як провідна, її структура. Особливості навчання молодшого школяра, мотиви навчання. Зміна характеру пізнання в процесі навчання. Значення режиму. Стомлення, його причини і шляхи подолання. Своєрідність пристосування до нових умов шкільного навчання дітей з різними анатомо-фізіологічними особливостями. Зміна ролі і значення гри.</p> <p>Розвиток сенсомоторних навичок у діяльності дітей молодшого шкільного віку, роль уроків праці, малювання, співів і фізичного виховання. Розвиток спостереження і спостережливості. Особливості уваги молодших школярів. Неуважність і її причини. Особливості пам'яті молодших школярів. Вплив навчальної діяльності і спеціального навчання мнемонічними прийомами на розвиток продуктивності осмисленої пам'яті. Особливості мислення дітей молодшого шкільного віку. Практична і розумова дія. Розвиток узагальнюючої і</p>	18	4

	<p>абстрагуючої функції мислення. Оволодіння поняттями. Особливості й розвиток усної та писемної мови молодшого школяра.</p> <p>Індивідуальні особливості психічного розвитку молодшого школяра і психологічної основи індивідуального підходу в навчально-виховній роботі.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-9, 11]; • додаткові: [12-16, 27, 39-40]; • інформаційні ресурси [2-5]. 		
3.2	<p>Тема 9. Особливості психічного розвитку підлітка</p> <p>Анатомо-фізіологічні особливості підлітка. Біологічні умови, що впливають на особливості психічного розвитку підлітка. Зміна умов життя і навчальної діяльності. Проблема провідної діяльності в підлітковому віці. Роль спілкування з дорослими та однолітками. Поява впертості й наполегливості.</p> <p>Розвиток відчуттів, сприймання і спостережливості в процесі навчальної і пізнавальної роботи. Особливості уваги і умови її розвитку. Розсіювання уваги підлітків і шляхи його подолання. Розвиток розумової діяльності і спеціального логічного мислення. Розвиток мови підлітків. Уява і творчість підлітка в різних видах його діяльності.</p> <p>Особливості мотивів поведінки підлітка: інтерес до світоглядних питань, прагнення до самостійності, вимогливість і критичність в оцінці поведінки інших. Розвиток самосвідомості. Особистісна нестабільність. Криза підліткового віку. Роль індивідуального підходу в розвитку особистості підлітка. Неврози у підлітковому віці.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-9, 11]; • додаткові: [4, 9, 22, 27, 34, 36, 43]; • інформаційні ресурси [2-5]. 	21	4
3.3	<p>Тема 10. Психологія ранньої і зрілої юності</p> <p>Анатомо-фізіологічні особливості раннього юнацького віку. Соціальна ситуація розвитку старшокласника. Проблема провідної діяльності в юнацькому віці. Орієнтація на майбутнє – основне новоутворення старшого школяра.</p> <p>Розвиток розумової сфери старших учнів. Характерні особливості спостережливості і мислення, розвиток здатності до узагальнення і абстрагування, самостійності і критичності мислення. Особливості мови старших учнів. Розвиток наукової, технічної і художньої уяви. Виховання творчості.</p> <p>Самовизначення та самовиховання в юнацькому віці. Формування переконань та ідеалів. Розвиток естетичних почуттів. Товаришування і дружба в юнацькому віці. Розвиток самосвідомості. Професійна спрямованість, підготовка до вибору професії.</p> <p>Загальні особливості зрілої юності. Соціальна ситуація розвитку в період зрілої юності. Розвиток самосвідомості в зрілому юнацькому віці. Дружба в зрілому юнацькому віці.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-9, 11]; • додаткові: [11, 17-18, 21, 23, 29, 34, 37]; • інформаційні ресурси [2-5]. 	19	2
3.4	<p>Тема 11. Рання дорослість</p> <p>Загальна характеристика періоду ранньої дорослості. Фізичний і когнітивний розвиток в дорослості. Психосоціальний розвиток молодих людей. Роль навчання і самоосвіти. Розвиток пізнавальних процесів. Особливості мотивів навчальної діяльності студентів. Кризи віку ранньої дорослості. Основні фактори формування особистості молодих людей.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні: [1-9,11]; • додаткові: [27-28]; 	14	2

3.5	<ul style="list-style-type: none"> інформаційні ресурси [2-5]. <p style="text-align: center;">Тема 12. Середня дорослість</p> <p>Загальна характеристика періоду середньої дорослості. Збереження і зміни фізичних можливостей у зрілому віці. Психосоціальний розвиток людей зрілого віку Когнітивні зміни в зрілості. «Згорання на роботі», досягнення вершини професійної і суспільної кар'єри. Зміни в розвитку особистості. Розвиток психічних процесів в зрілому віці Досягнення генеративності. Криза середини життя. Синдром «покунутого гнізда». Небезпека емоційної стагнації</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> основні: [1-9, 11]; додаткові: [27-28]; інформаційні ресурси [2-5]. 	13	2
3.6	<p style="text-align: center;">Тема 13. Пізня дорослість</p> <p>Вихід на пенсію: зміна статусу. Вікова періодизація старості. Морфо-функціональні зміни в період геронтогенезу. Психологічні причини хвороб. Психосоціальний розвиток людей похилого віку. Когнітивні зміни в процесі старіння. Властивості мудрості. Особистість і старіння. Спосіб життя похилих людей: можливості вибору. Криза “Я – інтеграції”.</p> <p><i>Рекомендовані інформаційні джерела</i></p> <ul style="list-style-type: none"> основні: [1-9, 11]; додаткові: [3, 7, 20, 24-25, 41]; інформаційні ресурси [2-5]. 	13	2

4.2. Плани семінарських, практичних занять

Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Вступ у вікову психологію	2
2.	Концепції та проблема психічного розвитку індивіда в онтогенезі	4
3.	Психічний розвиток дитини від народження до трьох років	2
4	Психологічні особливості розвитку особистості у період ранньої, середньої та пізньої дорослості.	4
	Разом	12

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Психічний розвиток дитини від народження до трьох років	2
2.	Психічний розвиток дошкільника.	2
3.	Психологічна готовність дітей до шкільного навчання. Психічний розвиток і формування особистості молодшого школяра	2
4.	Психологічні особливості розвитку і формування особистості у підлітковому віці.	2
5.	Психологічні особливості розвитку і формування особистості у юнацькому віці.	2
	Разом	10

Зміст завдань до семінарських, практичних занять

Семінарські заняття

Тема 1. “Вступ у вікову психологію”

Мета заняття: сформувати у студентів

знання про:

- предмет, завдання вікової психології;
- методи дослідження психічного розвитку.

вміння:

- Встановлювати зв'язки даної галузі психології з іншими науками про людину.
- Обґрунтувати теоретичне та практичне значення вікової психології.
- Розкривати історичний розвиток та становлення даної галузі психології.
- Класифікувати методи вікової психології, характеризувати основні методи.
- Характеризувати особливості розвитку вікової психології в Україні на сучасному етапі.

План заняття

1. Предмет та завдання вікової психології.
2. Історія виникнення і розвитку вікової психології.
3. Основні розділи вікової психології.
4. Методи вікової психології.

Зміст заняття:

1. Розгляд теоретичних питань:

1. Предмет вікової психології. Які групи соціально-психологічних явищ вона вивчає?
2. Які основні завдання покликана вирішувати сучасна вікова психологія?
3. З яких основних розділів складається вікова психологія?
4. Яке місце займає вікова психологія в системі психологічних наук?
5. Що таке онтогенез?
6. Які методи дослідження використовуються при вивченні вікового розвитку?
7. Чи можна за допомогою тестів досліджувати психологічні закономірності вікового розвитку?
8. Основні ознаки наукового психологічного дослідження у віковій психології.
9. Які методологічні проблеми доводиться розв'язувати дослідникові у сфері вікової психології?
10. Чи може сучасна вікова психологія дати всебічну і глибоку відповідь на запити педагогічної практики?
11. Як відбувалося становлення вікової психології у другій половині XIX ст.?
12. У чому полягають особливості виникнення і розвитку вікової психології в Україні?
13. Які проблеми вікового розвитку актуальні у наш час?

2. Аналіз і обговорення:

- класифікаційних схем методів вікової психології;
3. Заслуховування і обговорення доповідей на тему:
 - «Основні напрями та сучасний стан розробки проблем вікової психології на Україні».
 - «Основні напрями та сучасний стан розробки проблем вікової психології за рубежом».
 - «Вікова психологія в системі наук».
 - «Причини виникнення дитячої психології як науки».
 4. Заслуховування і обговорення рефератів відповідно до теми семінарського заняття.
 5. Обговорення відповідей на запитання подані до параграфу 1.2. *Виникнення і розвиток вікової психології з підручника Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. — 2-ге вид., стереотип. / М. В. Савчин, Л. П., Василенко. — К.: Академвидав, 2009. — С. 39–71.*

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Вікова та педагогічна психологія* / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. — К.: Просвіта, 2001. — 416 с.
2. *Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів* / О. В. Скрипченко та ін. - 2-ге вид., доп. — Київ: Каравела, 2007. — 400 с.
3. *Возрастная психология: личность от молодости до старости: учеб. пособие* / М. В. Гамезо, В. С. Герасимова, Г. Г. Горелова, Л. М. Орлова. — М.: Пед. общ-во России; Изд. дом «Ноосфера», 1999. — 272 с.
4. *Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т.* / Гл. ред. А. В. Запорожец. — М.: Педагогика, 1982—1984. Т. 3: Проблемы развития психики / Под. ред. А. М. Матюшкина. — 1983. — 369 с.; Т. 4: Детская психология / Под. ред. Д. Б. Эльконина. — 1984. — 433 с.
5. *Заброцький М. М. Вікова психологія: Навч. Посібник* / М. М. Забродський. — К.: МАУП,

1998. – 92 с.

6. *Крайг Грейс*. Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. – 7-е международное издание. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 992 с.
7. *Павелків Р. В.* Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. - К.: Кондор, 2011. – 468 с.
8. *Пиаже Ж.* Избранные психологические труды / Ж. Пиаже; [пер. с фр.]. - М. : Просвещение, 1969. - 659 с.
9. *Савчин М. В.* Вікова психологія: навчальний посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.

Тема 2. “ Концепції та проблема психічного розвитку індивіда в онтогенезі ”

Мета заняття: сформуувати у студентів

знання про:

- закономірності психічного розвитку людини;
- основні теорії і критерії періодизації психічного розвитку.

вміння:

- Характеризувати сучасні періодизації психічного розвитку людини.

План заняття

1. Загальне поняття про психічний розвиток. Внутрішні умови як природна основа психічного розвитку.
2. Соціальне середовище як умова і джерело психічного розвитку.
3. Діяльність як фактор психічного розвитку індивіда і формування особистості.
4. Рушійні сили психічного розвитку особистості.
5. Взаємозв'язок процесів навчання, виховання та психічного розвитку.
6. Теорії психічного розвитку.
7. Проблема періодизації вікового розвитку особистості.

Зміст заняття:

1. Розгляд теоретичних питань:

1. Сутність поняття “психічний розвиток”.
2. Що таке кількісні та якісні зміни психічного розвитку?.
3. Що є умовами психічного розвитку, і яка їх характеристика?.
4. Що таке закономірності психічного розвитку особистості на різних вікових етапах?.
5. Які є рушійні сили психічного розвитку в онтогенезі?.
6. В чому сутність поняття “провідна діяльність”?
7. Які основні підходи до проблеми співвідношення навчання і розвитку?
8. Що таке “зона найближчого розвитку”? Які прийоми вивчення зони найближчого розвитку?
9. Хто є представниками біогенетичних теорій психічного розвитку ?
10. В чому сутність концепції рекапітуляції?
11. В чому сутність нормативного підходу до дослідження психічного розвитку?
12. Хто є представником теорії тріступеневого розвитку і яка її суть?
13. В чому суть теорії конвергенції?
14. Які є психоаналітичні теорії дитячого розвитку?
15. Які є психоаналітичні стадії психічного розвитку за З.Фройдом?
16. Які є стадії життєвого шляху особистості за Е.Еріксоном?
17. В чому суть теорій соціального навчання і хто є її представниками?
18. В чому суть когнітивного підходу Ж.Пиаже?.
19. Які є критерії періодизації психічного розвитку?
20. Сутність культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського.
21. Проблеми вікової періодизації у теорії Л. Виготського. Які основні критерії вікової періодизації він визначає?
22. Що таке вік? Психологічний вік?
23. Що таке стабільні періоди та кризи?
24. Які є кризи психічного розвитку?
25. Сутність періодизації психічного розвитку Д. Ельконіна.

26. Які є вікові періодизації психічного розвитку дорослої людини?

2. Аналіз і обговорення:

- таблиці «Порівняльна характеристика теорій психічного розвитку».
- 3. Заслуховування і обговорення доповідей на тему:
- «Вклад радянських психологів в розробку концепції Л. Виготського про провідну роль навчання в психічному розвитку дитини».
- «Особливості психічного розвитку дитини в умовах навчання і виховання».
- «Проблема психічного розвитку і формування особистості у вітчизняній та зарубіжній психології».
- «Діяльність як основа психічного розвитку та формування особистості».
- «Загальні закономірності психічного розвитку і формування особистості в онтогенезі».
- 4. Заслуховування і обговорення рефератів відповідно до теми семінарського заняття.
- 5. Вирішення практичних психологічних задач.
- 6. Аналіз статті: Василькова О. І. Поняття «кризи особистості» у філософсько-психологічному вимірі / О. І. Василькова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – №11 (35). – С. 3 – 9.

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Божович Л. И.* Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности / Л. И. Божович; Ред. Д. И. Фельдштейн. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 212 с..
2. *Вікова та педагогічна психологія* / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. *Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів* / О. В. Скрипченко та ін. - 2-ге вид., доп. – Київ: Каравела, 2007. – 400 с.
4. *Возрастная психология: личность от молодости до старости: учеб.пособие* / М. В. Гамезо, В. С. Герасимова, Г. Г. Горелова, Л. М. Орлова. – М.: Пед. общ-во России; Изд. дом «Ноосфера», 1999. – 272 с.
5. *Выготский Л. С.* Собрание сочинений: в 6 т. / Гл. ред. А. В. Запорожец. — М.: Педагогика, 1982—1984. Т. 3: Проблемы развития психики / Под. ред. А. М. Матюшкина. — 1983. — 369 с.; Т. 4 : Детская психология / Под. ред. Д. Б. Эльконина. — 1984. — 433 с.
6. *Клименко В. В.* Методологічний аналіз поняття "психічний розвиток" людини / В. Клименко // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – 2005. – №7 . – С.1-7.
7. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; під. ред. Л. М. Проколієнко. - К. : Радянська школа, 1989. - 612 с.
8. *Крайг Грейс.* Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. – 7-е международное издание. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 992 с.
9. *Максименко С. Д.* Онтогенез особистості / С.Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 10. – С. 1–10.
10. *Павелків Р. В.* Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. - К.: Кондор, 2011. – 468 с.
11. *Пиаже Ж.* Избранные психологические труды / Ж. Пиаже; [пер. с фр.]. - М. : Просвещение, 1969. - 659 с.
12. *Поливанова К. Н.* Психология возрастных кризисов: учебное пособие / К. Н. Поливанова - М.: Академия, 2000. – 184 с.
13. *Психологія життєвої кризи* / Відп. ред. Т. М. Титаренко. – К.: Агропромвидав України, 1998. – 348 с.
14. *Розвиток особистості в сучасному освітньому просторі: колект. моногр.; [за заг. ред. О.В. Горецької]*. – Денецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. – 330 с.
15. *Савчин М. В.* Вікова психологія: навчальний посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
16. *Фрейд З.* Введение в психоанализ: Лекции / З. Фрейд / Авторы очерка о Фрейде Ф. В. Бассин и М. Г. Ярошевский.— М.: Наука. 1991.— 456 с
17. *Эльконин Д. Б.* Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.

18. Эриксон Э. Г. Идентичность: юность и кризис : пер. с англ. / Э. Г. Эриксон ; общ. ред. А. В. Толстых. – М. : Прогресс, 1996. – 340 с.

Тема 3. Психічний розвиток дитини від народження до трьох років

Мета заняття: сформувати у студентів: знання про психофізіологічний розвиток новонародженого, дітей немовлячого і раннього віку та їх індивідуальні особливості; вміння:

- Давати характеристику психічного розвитку новонародженої дитини.
- Давати характеристику психічного розвитку немовляти.
- Давати характеристику психічного розвитку дитини раннього віку.

План заняття

1. Соціальна ситуація розвитку новонародженого, головні новоутворення.
2. Ситуація розвитку та провідна діяльність немовлят.
3. Розвиток пізнавальної та емоційної сфери немовляти.
4. Головні новоутворення та криза першого року життя дитини.
5. Значущість раннього дитинства для подальшого розвитку особистості.
6. Провідна діяльність дитини раннього віку.
7. Особливості розвитку мовлення дітей раннього віку.
8. Формування особистості дитини в ранньому віці.
9. Криза трьох років, її характеристика.

Зміст заняття:

1. Розгляд теоретичних питань:

1. У чому полягають особливості фізичного та психічного розвитку новонародженої дитини?
2. Що таке криза новонародженості?
3. Що таке комплекс поживлення?
4. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку немовляти?
5. Яка провідна діяльність немовляти?
6. У чому виявляється суть пізнавального розвитку немовляти?
7. Які новоутворення немовлячого віку?
8. Чим характеризується та супроводжується криза 1-го року життя?
9. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку дитини раннього віку?
10. Яка провідна діяльність дитини раннього віку?
11. Які основні психічні новоутворення раннього дитячого віку?
12. Чим характеризується та супроводжується криза 3-х років?
 2. Аналіз і обговорення таблиці “Характеристика психологічного віку дитини” (від народження до 3-х років).
 3. Аналіз дитячих малюнків на вільну тему.
 4. Аналіз словника, граматичної будови мовлення дитини 2,5 – 3 років.
 5. Заслуховування і обговорення доповідей на тему:
 - «Шляхи попередження відхилень в психічному розвитку дитини 1 року життя».
 - «Шляхи попередження відхилень в психічному розвитку дитини раннього віку».
 6. Вирішення практичних психологічних задач.
 7. Аналіз статей:

1. Авдеева Н. Н. Привязаность ребенка к матери / Н. Н. Авдеева // Вопросы психологии. – 1997. – №4. – С. 3 – 10.
2. Олексенко С. В. Вплив моторної активності на мовленнєвий розвиток немовлят / С. В. Олексенко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К.: ГНОЗІС, 2004, т. VI, в. 5. – С. 212 - 220.
3. Гуськова Т. В. Личностные новообразования у детей в период кризиса трех лет / Т. В. Гуськова, М. Г. Елагина // Вопросы психологии. – 1987. – №5. – С. 78 – 85.
4. Луговая Л. Этот удивительный ранний возраст / Л. Луговая // Дошкольное воспитание. – 1992. – №2. – С. 70 – 72.
8. Заслуховування і обговорення рефератів відповідно до теми семінарського заняття.

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Авдеева Н. Н.* Жизнь до рождения / Н. Н. Авдеева, С. Ю. Мещерякова // Хрестоматия по детской психологии: от младенца до подростка / ред.-сост. Г. В. Бурменская. – Изд. 2-е, расшир. – 2005. – С. 253-260.
2. *Авдеева Н.* Роль матери и отца в развитии ребенка в раннем детстве / Н. Авдеева // Дошкольное воспитание. – 2005. - № 3. – С. 101-106.; № 5. – С. 110-115.
3. *Божович Л. И.* Переходный возраст от младенчества к раннему возрасту / Л. И. Божович, Л. С. Славина // Хрестоматия по возрастной психологии: учеб. пособие для студ. / сост. Л. М. Семенюк; под ред. Д. И. Фельдштейна. – 1994. – С. 190-195.
4. *Выготский Л.С.* Младенческий возраст. Кризис первого года жизни / Л. С. Выготский // Собр. соч. в 6 т. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 269–367.
5. *Выготский Л. С.* Раннее детство. Кризис трех лет / Л. С. Выготский // Собр. соч. в 6 т. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 340–375.
6. *Дубровина И. В.* Возрастные особенности психического развития детей / И. В. Дубровина, М. И. Лисина. – М.: Просвещение, 2002. – 164 с.
7. *Исследование* зрительного предпочтения у новорожденных детей в ситуации выбора / А. С. Батуев, А. Г. Кашавцев, М. В. Соболева // Вопросы психологии. – 1995. - №3. – С. 114-118.
8. *Кушнир Н. Я.* Динамика плача ребенка в первые месяцы жизни / Н. Я. Кушнир // Вопросы психологии. – 1994. - № 3. – С. 53-60.
9. *Менчинская Н. А.* Развитие психики ребенка: Дневник матери / Н. А. Менчинская // Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С.138 – 149.
10. *Менчинская Н. А.* Развитие ребенка от рождения до года: (дневник бабушки) / Н. А. Менчинская // Вопросы психологии. – 1996. - №3. – С. 72-87.
11. *Мещерякова С. Ю.* Роль общения в психическом развитии младенца / С. Ю. Мещерякова, Н. Н. Авдеева // Хрестоматия по детской психологии: от младенца до подростка / ред.-сост. Г. В. Бурменская. – Изд. 2-е, расшир. – 2005. – С. 261-274.
12. *Младенчество* // Мухина В. С. Возрастная психология: учеб. для студ. вузов / В. С. Мухина. - 2-е изд., испр. и доп. – 1998. – Гл. IV. – С. 100-120.
13. *Младенческий возраст* // Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. – 1997. – С. 40-111.
14. *Младенцы и дети двух-трех лет* // Матейчек З. Родители и дети: кн. для учителя. – 1992. – С. 67-122.
15. *Мухамедрахимов Р. Ж.* Формы взаимодействия матери и младенца / Р. Ж. Мухамедрахимов // Вопросы психологии. – 1994. – № 6. – С. 16-25.
16. *О младенцах от 0 до 2-х лет* // Абрамова Г. С. Возрастная психология: учеб. пособие для студ. вузов / Г. С. Абрамова. – 1997. – Гл. 12. – С. 393-450.
17. *Подольак Л.Г.* Конспекти з вікової та педагогічної психології / Л.Г. Подольак // Психологічна газета. – 2004. - № 18. – С. 2 – 10.
18. *Поливанова К. Н.* Специфические характеристики развития в переходные периоды (кризис одного года) / К. Н. Поливанова // Вопросы психологии. – 1999. - № 1. – С. 42-49.
19. *Психология детства.* Учебник // Под редакцией члена-корреспондента РАО А.А. Реана. - СПб.: «прайм-ЕВРО-ЗНАК», 2003. – 368 с.
20. *Психическое развитие ребенка младенческого возраста* // Немов Р. С. Психология: учеб. для студ. вузов: в 3-х кн. / Р. С. Немов. – 1998. – Кн. 2: Психология образования. – Гл. 3. – С. 59-79.
21. *Слободчиков В.И.* Психология развития человека / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М.: Школьная пресса, 2001. – 292 с.
22. *Станчинская Э. И.* Дневник матери. История развития современного ребенка от рождения до семи лет / Э. И. Станчинская // Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 116 – 128.

23. *Формирование личности ребенка до трехлетнего возраста* // Немов Р. С. Психология: учеб. для студ. вузов: в 3-х кн. / Р. С. Немов. – 1998. – Кн. 2: Психология образования. – Гл. 9. – С. 178-192.
24. *Фьюэлл Р. Р. Обучение через игру: (10-12 месяцев)* / Р. Р. Фьюэлл, П. Ф. Вэдэзи // Дошкольная педагогика. – 2004. – № 2. – С. 16-20.
25. *Фьюэлл Р. Р. Обучение через игру: возраст 4-6 месяцев* / Р. Р. Фьюэлл, П. Ф. Вэдэзи // Дошкольная педагогика. – 2003. – № 6. – С. 16-20.

Тема 4. Психологічна готовність дітей до шкільного навчання

Мета заняття: сформувати у студентів знання про готовність дітей до шкільного навчання та сформувати вміння характеризувати її складові: інтелектуальну, мотиваційну (особистісну), соціально-психологічну, емоційно-вольову.

План заняття

1. Поняття готовності дитини до шкільного навчання.
2. Фізіологічна готовність дитини до школи.
3. Інтелектуальна готовність дошкільника до навчання у школі.
4. Мотиваційна (особистісна) готовність дитини до школи.
5. Соціально-психологічна готовність дошкільника до навчання у школі.
6. Емоційно-вольова готовність дошкільника до навчання у школі.

Зміст заняття:

1. Розгляд теоретичних питань:

1. Що таке готовність дитини до шкільного навчання?
2. Які є компоненти готовності дитини до школи?
3. Характеристика фізіологічної готовності дитини до школи.
4. Характеристика інтелектуальної готовності дошкільника до навчання у школі.
5. Мотиваційна (особистісна) готовність дитини до школи, її характеристика.
6. Характеристика соціально-психологічної готовності дошкільника до навчання у школі.
7. Характеристика емоційно-вольової готовності дошкільника до навчання у школі.
8. Які є методи дослідження готовності дитини до школи?

2. Аналіз і обговорення:

- комплекту психодіагностичних методик за допомогою яких можна дослідити різні компоненти готовності дитини до школи.
- 3. Ознайомлення з методиками, їхній аналіз
Готовність дитини до навчання / Упоряд. С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. - К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с. ; 2) Діагностика готовності дітей до школи / [упоряд.: О. Дєдов]. – Хотин, 2014. – 194 с.).
- 4. Заслуховування і обговорення рефератів відповідно до теми семінарського заняття.

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Андрієвський, Б. М. Проблеми готовності шестирічних дітей до навчання в школі* / Б. М. Андрієвський // Педагогічний альманах : [збірник наукових праць] ; редкол. В. В. Кузьменко (голова та ін.). – Херсон : РПО, 2010. – Випуск 5. – С. 6–9.
2. *Головань Н.О. Ми готові до школи?* – Кіровоград.: Державне центрально-Українське видавництво. – 1993. – 72 с.
3. *Готовність дитини до навчання* / Упоряд. С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. - К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.
4. *Готовность к школе.* Руководство практического психолога под редакцией И.В.Дубровиной. – Москва: Наука «AKADEVIA», 1995.
5. *Гуткина Н. И. Психологическая готовность к школе* / Н. И. Гуткина. – М.: НПО «Образование», 1996. – 160 с.
6. *Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе.* 4-е изд., перераб. и дополн.- СПб.: Питер, 2004.-208 с.: ил. – (Серия «Учебное пособие»).
7. *Діагностика готовності дітей до школи* / [упоряд.: О. Дєдов]. – Хотин, 2014. – 194 с.

8. *Измерение интеллекта детей*: Пособие для практического психолога/Под ред. Ю.З.Гильбуха. – К., 1992. – 64с.
9. *Корякіна, І. В.* Особистісна готовність дітей 6-го року життя до школи як актуальна проблема сьогодення / І. В. Корякіна // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 3. – С. 176–185.
10. *Ладивір, С.* Як живеться шестирічним школярам? / С. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2003. – № 6. – С. 3–5.
11. *Рогов Е.И.* Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: в 2 кн., Кн. 1 – М, 1999. – 384с.
12. *Соколова Ю.* Тести на готовність до школи дитини 6-7 років. – К., 2008. – 64с.
13. *Стадненко Н.М., Ілляшенко Т.Д., Обухівська А.Г.* Методика діагностики готовності до початку у школі дітей шестирічного віку. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 20 с.: + Картки (11 с.)
14. *Шевкун М. В.* Підготовка дитини до школи / М. В. Шевкун // Психологічна газета. – 2005. – № 8 (32). – С. 16-31.

Тема 5. “Психологія дітей шкільного віку”

Мета заняття: сформувати у студентів

- знання спільних та відмінних рис у психофізіологічному розвитку, особливостях провідної діяльності та новоутворень молодших школярів, підлітків та старшокласників.
- вміння давати порівняльну характеристику за основними критеріями (соціальна ситуація розвитку, провідна діяльність і центральне вікове новоутворення) психічного розвитку у молодшому шкільному, підлітковому і ранньому юнацькому віці.

План заняття

1. Спільні та відмінні риси в анатомо-фізіологічному та психічному розвитку молодших школярів, підлітків, старшокласників: пізнавальний, емоційний і особистісний.
2. Провідна діяльність у молодшому, підлітковому та ранньому юнацькому віці.
3. Основні новоутворення молодшого школяра, підлітка та старшокласника.
4. Шкільні проблеми та шляхи їх подолання.

Зміст заняття:

5. Розгляд теоретичних питань:

1. Загальна характеристика соціальної ситуація розвитку молодшого школяра, підлітка, старшокласника. Спільні та відмінні риси.
2. Характеристика учбової діяльності як провідної у молодшому шкільному віці. Умови формування учбової діяльності, причини її несформованості.
3. Зв'язок учбової діяльності з грою та працею в молодшому шкільному віці.
4. Проблеми провідної діяльності та її вплив на учбову діяльність підлітків.
5. Проблема провідної діяльності в старшому шкільному віці.
6. Розвиток пізнавальної та емоційно-вольової сфери у молодших школярів, підлітків та старшокласників.
7. Новоутворення і досягнення психічного розвитку у молодшому шкільному, підлітковому і ранньому юнацькому віці.
8. Характеристика підліткової кризи, її особливості.
9. Особливості кризи у ранньому юнацькому віці.

6. Заслуховування і обговорення доповідей на тему:

1. Формування особистості молодшого школяра.
2. Розвиток довільно-вольової регуляції і формування характеру молодшого школяра.
3. Характеристика міжособових відносин в молодшому шкільному віці.
4. Розвиток уваги і уважності молодшого школяра.
5. Розвиток сприймання і спостережливості молодшого школяра.

6. Розвиток пам'яті і прийомів запам'ятовування у молодших школярів.
7. Розвиток мислення і формування прийомів та способів розумової діяльності у молодших школярів.
8. Причини відхилень у поведінці «важких» підлітків.
9. Девіантна та деліквентна поведінка у підлітковому віці.
10. Психологія сучасного підлітка.
11. Динаміка особистості в неформальних об'єднаннях.
12. Життєве і професійне самовизначення старшокласників.
13. Самовиховання як показник особистісної зрілості старшокласника.
14. Самопізнання і самовиховання характеру у юнацькі роки.
15. Чи є «важкі» серед старшокласників?
16. Емоційне життя старшокласника.
17. Особливості стосунків юнаків і юнок із однолітками та дорослими.
18. Особливості вибору професії.

7. Аналіз статей:

1. *Григорьева Н.* Развитие самостоятельности младших школьников в процессе обучения / Н. Григорьева // Воспитательная работа в школе. – 2003. – №4. – С.115-124.
 2. *Давыдов В. В.* Младший школьник как субъект учебной деятельности / В.В. Давыдов, В. И. Слободчиков, Г. А. Цукерман // Вопросы психологии, 1992. – № 3-4. – С.14 – 19.
 3. *Савченко К. В.* Мотивація навчання молодших школярів з початковим рівнем навчальних досягнень / К. В. Савченко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К.: ГНОЗІС, 2003, т.V, ч. 3. – С.276 – 282.
 4. *Савченко К. В.* Цілеспрямованість молодших школярів із різними рівнями навчальних досягнень / К. В. Савченко // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / За ред. С. Д. Максименка – К.: Логос, 2007, т. 7, вип. 10. – С. 352 – 362.
 5. *Улькіна Т. В.* До проблеми дослідження проявів і психологічного змісту пізнавальних здібностей у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / Т. В. Улькіна // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М. П. Драгоманова. – Випуск 11. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. – С. 242 – 247.
 6. *Буковська О. О.* Соціальна ситуація розвитку підлітків з неблагополучних родин. / О. О. Буковська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – Випуск 4 (28). – С. 12 – 15.
 7. *Ивченкова Н. П.* Установки подростков по отношению к началу половой жизни / Н. П. Ивченкова, А. В. Ефимова, О. П. Аккузина // Вопросы психологии. – 2001. – № 3. – С. 49 – 57.
 8. *Пономаренко И .Л.* Психологическая характеристика подростков с девиантным поведением / И. Л. Пономаренко // Практическая психология и социальная работа. – 2002. – №4. – С. 1 – 6.
 9. *Шильштейн Е. С.* Особенности презентации Я в подростковом возрасте / Е. С. Шильштейн // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 69 – 79.
 10. *Пенські В. М.* Теоретичні засади дослідження моральної свідомості в підлітковому та юнацькому віці / В. М. Пенські // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – №11 (35). – С. 100 – 105.
 11. *Зінченко О. В.* Особливості прояву основних потреб особистості в інтервалі 17-19 років і їх зв'язок із кризою ідентичності / О. В. Зінченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – №38 (62). – С. 90 – 97.
8. Аналіз і обговорення таблиці «Порівняльна характеристика вікових особливостей розвитку молодших школярів, підлітків та юнаків».
 9. Заслуховування і обговорення рефератів відповідно до теми семінарського заняття.

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Зинченко С. Н.* Почему детям бывает трудно учиться / С. Н. Зинченко // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – 2007. – №12. – С.13-28.
2. *Калошин В. Ф.* Причини невдач у навчанні / В. Ф. Калошин // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №7. – С.17-21.
3. *Калошин В. Ф.* Формування мотивації учнів до навчання / В. Ф. Калошин, Д. В. Гоменюк // Управління школою. – 2010. – №31. – С. 25-31.
4. *Клименко Ю. О.* Психологічні особливості розвитку часової компетентності в підлітків / Ю. О. Клименко // Практична психологія та соціальна робота : науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2014. – № 11. – С. 1-7.
5. *Митник О. Я.* Розвиток поняттєвого мислення учнів у процесі навчання / О. Я. Митник // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2014. – № 3. – С. 12-17.
6. *Обозов Н. Н.* Возрастная психология: юность и зрелость / Н. Н. Обозов ; Акад. психологии, предпринимательства и менеджмента. – Санкт-Петербург: СаиВеда, 2000. – 136 с
7. *Поліщук В. М.* Вікові кризи: феноменологія, проблеми / В. М. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2014. – №2. – С. 1-5.
8. *Співак Л. М.* Діагностика і корекція “Я-концепції” молодших школярів з низьким рівнем навчальних досягнень: навч. Посібник / Л. М. Співак. – К. : Каравела, 2011. – 224 с.

Тема 6. “Психологія дорослих людей”.

Мета заняття: сформувати у студентів знання спільних і відмінних рис у психофізіологічному та психосоціальному розвитку дорослих людей, особливостей прояву криз періоду дорослості; вміння давати загальну характеристику дорослого періоду життя.

План заняття

1. Дорослість як предмет психологічного дослідження.
2. Періоди і фази дорослості.
3. Психосоціальний та пізнавальний розвиток дорослості.
4. Кризи дорослості, їх характеристика.

Зміст заняття:

1. Розгляд теоретичних питань:
 1. Яка загальна характеристика періоду дорослості?
 2. Чому періодизація дорослого віку є умовною?
 3. У чому полягає різниця між психологічним, соціальним і біологічним віком людини?
 4. Які проблеми розвитку характерні для дорослого віку?
 5. Які є стадії періоду дорослості?
 6. Що є спільним та відмінним у психосоціальному розвитку у період дорослості?
 7. Що є спільним та відмінним у розвитку пізнавальних та емоційно-вольових психічних процесів в ранній, середній та пізній дорослості?
 8. Які мотиви учбової діяльності студентів?
 9. Проаналізуйте особливості материнської і батьківської любові.
 10. Які є кризи дорослості, їх суть?
 11. Що може спричинити мотиваційну кризу в зрілому дорослому віці?
 12. Які проблеми періоду старіння?
2. Заслуховування і обговорення повідомлень на тему:
 - «Характеристики криз у віці дорослості»,
 - «Характеристика симптоматики кризи 23 років»,
 - «Характеристика симптоматики кризи 33 років»,
 - «Криза середини життя»,
 - «Криза “Я – інтеграції” її характеристика».

3. Аналіз статей:

1. *Анциферова Л. И.* Психология старости: особенности развития личности в период поздней взрослости / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 2001. – Т.22, №3. – С. 86 – 99.
2. *Березіна О. О.* Сучасні психологічні проблеми старіння / О. О. Березіна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – Випуск 4 (28). – С. 7 – 11.
3. *Винославська О. В.* Психологічні особливості студентської групи / О. В. Винославська // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №7. – С. 65 –70.
4. *Ермолаєва М. В.* Структура емоціональних переживань в старості / М. В. Ермолаєва // Мир психології. – 1999. – №2. – С. 123 – 133.
5. *Казанцева Т. А.* Взаимосвязь личностного развития и профессионального становления студентов – психологов / Т. А. Казанцева, Ю. Н. Олейник // Психологический журнал. – 2002. – Т.23. – № 6. – С.51 – 59.
6. *Коваленко О. Г.* Специфіка емпатії осіб похилого віку з різним рівнем освіти, умовами проживання та зайнятістю / О. Г. Коваленко // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 16. - Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – С. 493 – 503.
7. *Кузовкова М. С.* Проблематика утворення смисложиттєвої активності людей похилого віку / М. С. Кузовкова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – №11 (35). – С. 72 – 78.
8. *Леонтьев А. Н.* Психологические вопросы формирования личности студента / А. Н. Леонтьев // Психология в вузе. – 2003. – № 1 – 2. – С. 232 – 241.
9. *Поторій Я. І.* Особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів / Я. І. Поторій // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – №2. – С. 36 –39.

4. Аналіз і обговорення:

- таблиць: «Періодизація дорослого віку (за Б. Ананьєвим)» та «Типи і назви криз дорослості».
- інтерв'ю «Сімейний фотоальбом» з метою встановлення основних життєвих цінностей людей похилого віку.

5. Заслуховування і обговорення рефератів відповідно до теми семінарського заняття.

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Ананьев Б. Г.* Структура развития психофизиологических функций взрослого человека / Б. Г. Ананьев // Хрестоматия по возрастной психологии. – М.: ИПП, 1996. – С. 275-283.
2. *Арьес Ф.* Человек перед лицом смерти / Ф. Арьес: Пер. с фр. / Общ. ред. С. В Оболенской.; Предисл. А. Я. Гуревича. – М.: Издательская группа «Прогресс» - «Прогресс-Академия», 1992. – 528 с.
3. *Барабанова В. В.* Представления студентов о будущем как аспект их личностного и профессионального самоопределения / В. В. Барабанова, М. Е. Зеленова // Психологическая наука и образование. – 2002. – №2. – С. 28-41.
4. *Бороздина Л. В.* Особенности самооценки в позднем возрасте / Л. В. Бороздина, О. Н. Молчанова // Психология старости и старения: Хрестоматия. – М.: Академия, 2003. – С. 135-148.
5. *Дзюба Т. М.* Психологія дорослості з основами геронтопсихології: Навчальний посібник / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. В. Ф. Моргуна. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 264 с.
6. *Жорнова О. І.* Благополуччя студента: осягти чи ігнорувати? / О. І. Жорнова // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2014. – № 4. – С.1-6.
7. *Коваленко О. Г.* Міжособистісне спілкування як компонент психічної діяльності у похилому віці / О. Г. Коваленко // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2014. – № 2. – С. 61-65.

8. *Котеленець В. М.* Соціально-психологічні проблеми адаптації студентів перших курсів до навчання в коледжі / В. М. Котеленець // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2014. – № 2. – С. 53-56.
9. *Краснова О. В.* Важкі втрати і психологічний супровід у пізньому житті / О. В. Краснова // Практична психологія та соціальна робота : наук.- практи. та освіт.-метод. журнал. – 2014. – № 8. – С.51-59.
10. *Краснова О. В.* Социальная психология старости: Учеб. пособие / О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М.: Академия, 2002. – 288 с.
11. *Обозов Н. Н.* Возрастная психология: юность и зрелость / Н. Н. Обозов; Акад. психологии, предпринимательства и менеджмента. – Санкт-Петербург: СаиВеда, 2000. – 136 с.
12. *Партико Т. Б.* Самоставлення осіб пенсійного віку: порівняльний аналіз працевлаштованих та непрацевлаштованих / Т. Б. Партико // Практич. психологія та соц. робота: наук.-практи. та освітньо-метод. журн. – 2014. – № 12. – С. 59-65.
13. *Помиткіна Л. В.* Порівняльний аналіз особливостей прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера / Л. В. Помиткіна // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2014. – №11. – С. 7-12.
14. *Психология человека от рождения до смерти* / [под.ред. А. А.Реана]. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. – 656 с.
15. *Рыбалко Е. Ф.* Динамика основных характеристик человека в различные периоды его зрелости / Е. Ф. Рыбалко // Хрестоматия по возрастной психологии. – М.: ИПП, 1996. – С.283-295.
16. *Семенов И. Н.* Личностное самоопределение как ключевой фактор образования взрослых / И. Н. Семенов, Ю. А. Репецкий // Мир психологии. – 1999. – № 2. – С. 32 – 38.
17. *Степанова Е. И.* Психология взрослых: экспериментальная акмеология / Е. И. Степанова. – СПб: Алетейя, 2000. – 288с.
18. *Стюарт-Гамильтон Я.* Психология старения / Я. Стюарт-Гамильтон; пер. с англ.. – 3-е междунар. изд. – СПб.: Питер, 2002. – 256 с.
19. *Хухлаева О. В.* Психология развития: молодость, зрелость, старость: Учеб. пособие / О. В. Хухлаева. – М.: Академия, 2005. – 208 с.
20. *Яцемирская Р. С.* Социальная геронтология: Учеб. пособие / Р. С. Яцемирская, И. Г. Беленькая. – М.: Владос, 1999. – 224 с.

Практичні заняття

Тема 1. “Психічний розвиток дошкільника”

Мета заняття: сформувати у студентів знання про психосоціальний розвиток дітей дошкільного віку та вміння давати характеристику психічного розвитку дошкільника.

План заняття

1. Психічний розвиток дошкільника як складова онтогенезу.
2. Гра як провідна діяльність, її розвиток.
3. Становлення особистості дитини дошкільного віку.
4. Криза 6-7 років, її характеристика.

Зміст заняття:

1. Розгляд теоретичних питань:

1. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку?
2. Яка провідна діяльність дошкільників? Роль гри у психічному розвитку дошкільника.
3. Які основні психічні новоутворення дитини дошкільного віку?
4. Які особливості розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфери дошкільника?
5. Які особливості розвитку особистості дітей дошкільного віку?
6. Які особливості кризи 6-7 років?

2. Аналіз малюнків дошкільників на вільну тему.

3. Аналіз і обговорення:

- таблиці “Психологічна характеристика дошкільного віку”.

- комплектів психодіагностичних методик за допомогою яких можна дослідити психічний розвиток дошкільника.
 - результатів дослідження дитини дошкільного віку за 2-3-ма психодіагностичними методиками.
 - програм роботи дитячого психолога з психологічної профілактики психічного розвитку дошкільника.
4. Заслуховування і обговорення рефератів відповідно до теми семінарського заняття.
 5. Вирішення практичних психологічних задач.
 6. Аналіз статей:
 1. *Беленька Г.* Місце ігрової діяльності в житті сучасного дошкільника та її особливості / Г. Беленька // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 1. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 62 - 67.
 2. *Біла І. М.* Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці / І. М. Біла // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 1. – С.4-8.
 3. *Венгер Л.* За допомогою наочних моделей. Дослідження розвитку пізнавальних здатностей у дошкільному віці / Л. Венгер // Дошкільне виховання. – 2005. – № 3. – С. 6–7.
 4. *Литвин Л.* Розвиваємо волю дитини / Л. Литвин // Дошкільне виховання. – 2000. – №8. – С. 22 – 23.

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Валитова І. Е.* Психологія розвитку ребенка дошкольного возраста / Ирина Евгеньевна Валитова : [учеб. пособие]. – 2-е. – Мн. : Універсітэцкае, 1999. – 160 с.
2. *Готовність дитини до навчання* / Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. – К.: Мікрос – СВС, 2003. – 112 с.
3. *Зінченко Г. П.* Психологічні особливості розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку / Г. П. Зінченко // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний освітньо-методичний журнал. - 2014. - № 1. - С. 68-70.
4. *Кулачивська С. Є.* Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку / С. Є. Кулачивська, С. О. Ладивір. – К.: Нора-Прінт, 2006. – 108 с.
5. *Литвиненко І. С.* Багатоканальна діяльність - засіб розвитку пізнавальної активності / І. С. Литвиненко // Дошкільне виховання. – Київ. – 2002. - № 4. – С. 22-24.
6. *Лозова В. І.* Цілісний підхід до формування пізнавальної активності дошкільників / В. І. Лозова; Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – 2-ге вид., доповн. – Харків: ОВС, 2000. – 163 с.
7. *Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника: Метод. посіб. для педагогів, практ. психологів, студ. серед. і вищ. пед. закл.* / С. Е. Кулачивська (наук.ред.), Т. О. Піроженко, Л. Г. Подоляк та ін. – К.: Світич, 2003. – 40 с.
8. *Подоляк Л. Г.* Конспекти з вікової та педагогічної психології / Л. Г. Подоляк // Психологічна газета. – 2004. - № 18. – С. 11 – 17.
9. *Приходько Ю. О.* Розвиток відчуттів і сприймань у дітей дошкільного віку. Навчальний посібник з психології для студентів вищих навчальних закладів та педагогічних училищ / Ю. О. Приходько. – К.: Науковий світ, 2001. – 43 с.
10. *Смирнова Е. О.* Детская психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений, обучающихся по специальности «Дошкольная педагогика и психология» / Е. О. Смирнова. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 366 с.
11. *Улькіна Т. В.* Дослідження особливостей пізнавальних здібностей дітей старшого дошкільного віку за різних умов розвитку / Т. В. Улькіна // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К.: ГНОЗІС, 2004. – Том VI. – Випуск 3. – С. 150 – 160.
12. *Шиловцева Г.Г.* Розвиток уяви дітей дошкільного віку в ігровій діяльності / Г. Г. Шиловцева // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова /Укл. П.В. Дмитренко, О. Л. Макаренко. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. – Вип. 42. – С. 187 – 188.
13. *Широкова Г. А.* Справочник дошкольного психолога / Г. А. Широкова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005 – 360 с.

14. *Шевкун М. В.* Підготовка дитини до школи / М. В. Шевкун // Психологічна газета. – 2005. – №8 (32). – С. 16-31.

Тема 2. «Психічний розвиток і формування особистості молодшого школяра»

Мета заняття: сформувати у студентів знання про психофізіологічний розвиток молодшого школяра та сформувати вміння характеризувати психічний розвиток молодших школярів.

План заняття

1. Особливості початкового періоду шкільного життя дитини.
2. Навчальна діяльність молодших школярів та розвиток інших видів діяльності.
3. Розвиток пізнавальних процесів у молодших школярів.
4. Емоційно-вольова сфера молодших школярів.
5. Розвиток особистості у молодшому шкільному віці.

Зміст заняття:

1. Аналіз і обговорення:

- таблиці “Психологічна характеристика молодшого шкільного віку”
- комплекту психодіагностичних методик за допомогою яких студенти досліджували психічний розвиток молодшого школяра.
- результатів дослідження молодшого школяра за 2-3-ма психодіагностичними методиками.
- програм роботи шкільного психолога з психологічної профілактики психічного розвитку учня початкових класів.

2. Вирішення практичних психологічних задач.

3. Ознайомлення з методиками, їхній аналіз (*Кутішенко В. П.* Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька–К.: Каравела, 2009. – С. 38 – 40.).

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Бардиер Г. Л.* Что касается меня...: Сомнения и переживания младших школьников / Г. Л. Бардиер, И. М. Никольская. – СПб.: Речь, 2005. – 203 с.
2. *Белік Л.* Адаптація першокласників до школи: корейційна програма роботи з дітьми / Л. Белік // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2012. – № 6. – С. 36-39.
3. *Берестенко А.* Дитина - першокласник / Аліна Берестенко // Директор школи. – 2013. – Серпень, № 15/16. – С. 24-35.
4. *Венгер А. Л.* Психологическое обследование младших школьников / А. Л. Венгер, Г. А. Цукерман. – М.: Владос-Пресс, 2005. – 159 с.
5. *Волков Б. С.* Младший школьник: Как помочь ему учиться / Б. С. Волков. – М.: Академический Проект, 2004. – 142 с.
6. *Вчителю про молодшого школяра:* психологічний аспект: [збірник статей]. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К.: 2013. – 136 с.
7. *Вчителю про молодшого школяра:* психологічний аспект. Випуск 2 [збірник статей]. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К.: 2014. – 160 с.
8. *Вчителю про молодшого школяра:* психологічний аспект. Випуск 3 [збірник статей]. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К.: 2015. – 151 с.
9. *Галайда Б.* Адаптація першокласників / Б. Галайда // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2011. – № 4. – С. 77.
10. *Истратова О. Н.* Справочник психолога начальной школы / О. Н. Истратова, Т. В. Эксакусто / Серия «Справочники». – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 448 с.
11. *Костромина С. Н.* Диагностика трудностей в обучении / С. Н. Костромина // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – 2013. – №12. – С. 72-80; 2014. – № 1. – С. 65-67.
12. *Лугова Г. В.* Першокласник - шестирічка: первинне ознайомлення шкільного психолога з майбутнім першокласником / Г. В. Лугова // Психологічна газета. – 2005. - Квітень (№ 7). – С. 4-5.
13. *Мухина В. С.* Шестилетний ребенок в школе : Кн. для учителя / В. С. Мухина. - 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1990. – 175 с.

14. Подоляк Л. Г. Конспекти з вікової та педагогічної психології / Л. Г. Подоляк // Психологічна газета. – 2004. – № 18. – С. 19-23.
15. Поліщук С. А. Розвиток вольових якостей у дітей молодшого шкільного віку / С. А. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. осв.-метод. журн. – 2002. – №4. – С. 12-14.
16. Приходько Ю. О. Розвиток вольових якостей молодших школярів як чинник їх навчальної успішності. Навчально-методичний посібник / Ю. О. Приходько, К. В. Савченко. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 60 с.
17. Слободчиков В. И. Генезис рефлексивного сознания в младшем школьном возрасте / В. И. Слободчиков, Г. А. Цукерман // Вопросы психологии. – 1990. - №3. – С. 25-36.
18. Старинська О. В. Формування інтелектуальної ініціативності молодших школярів / О. В. Старинська // Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. осв.-метод. журн. – 2014. – № 5. – С. 1-12.
19. Шевкун М. В. Підготовка дитини до школи / М. В. Шевкун // Психологічна газета. – 2005. – № 8 (32). – С. 16-31.

Тема 3. «Психологічні особливості розвитку і формування особистості у підлітковому віці»

Мета заняття: сформувати у студентів: знання про особливості психосоціального розвитку підлітка; вміння характеризувати психічний розвиток підлітків.

План заняття

1. Місце підліткового періоду в загальному процесі індивідуального розвитку.
2. Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітка і її вплив на його психологічні особливості й поведінку.
3. Спілкування як провідна діяльність підлітка.
4. Психологічні особливості розвитку особистості у підлітковому віці.
5. Розвиток пізнавальних процесів підлітка.

Зміст заняття:

1. Вирішення практичних психологічних задач.
2. Аналіз і обговорення:
 - комплектів психодіагностичних методик за допомогою яких можна дослідити психічний розвиток підлітка.
 - результатів дослідження підлітків за 2-3-ма психодіагностичними методиками.
 - програм роботи шкільного психолога з психологічної профілактики психічного розвитку учнів підліткового віку.
3. Ознайомлення, робота з методиками, їхній аналіз (Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч.посіб / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька– К.: Каравела, 2009. – С. 43 – 44.).

Рекомендовані інформаційні джерела

1. Адлер А. Подростковый возраст и половое воспитание / Адлер А. // Возрастная психология. Детство, отрочество, юность: хрестоматия / сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М., 2000 – С. 355-359.
2. Байярд Р. Т. Ваш беспокойный подросток / Р. Т. Байярд, Дж. Байярд // Возрастная психология. Детство, отрочество, юность: хрестоматия / сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 389-403.
3. Борисов И. Ю. Зарубежные исследования молодежных субкультур / И. Ю. Борисов, Л. А. Радзиховский // Возрастная психология. Детство, отрочество, юность: хрестоматия / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 507-515.
4. Девiantное поведение у детей и подростков: Метод. рек. / [сост. Т. Н. Дмитриева]. – Н.Новгород: НГПУ, 2000. – 26 с.
5. Кле М. Психология подростка. Психосексуальное развитие / М. Кле. – М.: Педагогика, 1991. – 176 с.
6. Максимова Н. Ю. О склонности подростков к аддиктивному поведению / Н. Ю. Максимова // Психологический журнал. – 1996. – Т. 17. – № 3. – С. 149-152.

7. Малихіна Т. П. Аморальні вчинки підлітків: сутність, характерні особливості, шляхи запобігання / Т. П. Малихіна // Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. осв.-метод. журн. – 2014. – № 5. – С.12-22.
8. Моргун В. Ф. Неформальные подростковые группы / В. Ф. Моргун, К. В. Седых // Возрастная психология. Детство, отрочество, юность: хрестоматия / сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 428-436.
9. Наш проблемный подросток: понять и договориться / [под ред. Л. А. Редуш]. – СПб.: Союз, 2001. – 190 с.
10. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности: Кн. для учителя / Ю. М. Орлов. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
11. Подольский Д. А. К проблеме исследования ценностных ориентаций подростков / Д. А. Подольский // Вопросы психологии. – 2014. – № 2. – С. 24-34.
12. Подоляк Л. Г. Конспекти з вікової та педагогічної психології / Л. Г. Подоляк // Психологічна газета. – 2004. – № 18. – С. 24-28.
13. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов / К. Н. Поливанова. – М.: Академия, 2000. – 184 с.
14. Поліщук В. М. Криза 13 років як перехідний період від молодшого шкільного до підліткового віку (дівчатка) / В. М. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2011. – № 4. – С. 10-14.
15. Поліщук В. М. Симптомокомплекс переживань вікових криз у підлітковому віці / В. М. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2013. – №4. – С. 1-5.
16. Прихожан А. М. Подросток в учебнике и в жизни / Н. Н. Толстых, А. М. Прихожан. – М., “Знание”, 1990. – 80 с.
17. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан. – М.; Воронеж: МОДЭК, 2000. – 303 с.
18. Психология подростка: полное руководство / [под общ. ред. А. А. Реана]. – СПб: прайм - ЕВРОЗНАК, 2003. – 432 с.
19. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб.: Питер, 2000. – 624 с.
20. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности: пер. с нем. / Х. Ремшмидт. – Москва: Мир, 1994. – 320 с.
21. Семенча Л. Г. Афект неадекватності в підлітковому віці: причини виникнення, особливості прояву та шляхи подолання / Л. Г. Семенча // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – №11 (35). – С. 110 – 115.

Тема 4. «Психологічні особливості розвитку і формування особистості у юнацькому віці»

Мета заняття: сформувати у студентів: знання про особливості психічного розвитку особистості молодих людей у юнацькому віці; вміння характеризувати психічний розвиток юнаків та юнок.

План заняття

1. Загальна характеристика ранньої юності.
2. Основні новоутворення в пізнавальній та особистісній сфері старшокласника.
3. Спілкування та дружба в юнацькому віці.
4. Особливості юнацького кохання. Підготовка до сімейного життя.
5. Особливості профорієнтації старшокласників.
6. Характеристика пізнього юнацького віку.

Зміст заняття:

1. Вирішення практичних психологічних задач.

2. Аналіз і обговорення:

- комплектів психодіагностичних методик за допомогою яких можна дослідити психічний розвиток старшокласника.
- результатів дослідження осіб раннього юнацького віку за 2-3-ма психодіагностичними методиками.

- планів бесід шкільного психолога з учнями старших класів на теми: «Самовизначення» та «Самовиховання».
- 3. Ознайомлення, робота з методиками, їхній аналіз (Кутішенко В. П. Психологія розвитку у та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька– К.: Каравела, 2009. – С. 47-48.).
- 4. Проведення дискусії «Кохання в юнацькому віці».

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Войнович І.* Деякі проблеми формування альтернативного мислення старшокласників / І. Войнович // Історія України. – 2006. – № 5. – С. 10-12.
2. *Кон І. С.* Психологія ранньої юності: Кн. для учителя. / І. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 252 с.
3. *Мудрик А. В.* Юношеский тип общения / А. В. Мудрик // Возрастная психология. Детство, отрочество, юность: хрестоматія / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 493-499.
4. *Нагорний Б. Г.* Студентство і сучасність / Б. Г. Нагорний, М. Л. Яковенко, А. В. Яковенко. – К.: Арістей, 2005. – 164 с.
5. *Орлов Ю. М.* Восхождение к индивидуальности: Кн. для учителя / Ю. М. Орлов. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
6. *Подольак Л. Г.* Конспекти з вікової та педагогічної психології / Л. Г. Подольак // Психологічна газета. – 2004. – № 18. – С. 28-31.
7. *Поливанова К. Н.* Психология возрастных кризисов / К. Н. Поливанова. – М.: Академия, 2000. – 184 с.
8. *Поліщук В. М.* Криза 17 років як перехідний період від підліткового та юнацького віку (дівчата) / В. М. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2011. - № 11 – С.16-20.
9. *Райс Ф.* Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб.: Питер, 2000. – 624 с.
10. *Ремшмидт Х.* Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности: пер. с нем. / Х. Ремшмидт. – Москва: Мир, 1994. – 320 с.
11. *Шпрангер Э.* Эротика и сексуальность в юношеском возрасте / Э. Шпрангер // Возрастная психология. Детство, отрочество, юность: хрестоматія / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 500-506.
12. *Штерн Э.* „Серьезная игра” в юношеском возрасте / Э. Штерн // Возрастная психология. Детство, отрочество, юность: хрестоматія / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 471-481.

Тема 5. «Психологічні особливості розвитку особистості у період ранньої, середньої та пізньої дорослості»

Мета заняття: сформувати у студентів знання про психофізіологічні та психосоціальні особливості дорослих та вміння давати характеристику психічного розвитку особистості у ранній, середній і пізній дорослості.

План заняття

1. Загальна характеристика ранньої та середньої дорослості.
2. Розвиток психічних процесів та особистості у період ранньої та середньої дорослості.
3. Нормативні кризи віку ранньої та середньої дорослості.
4. Анатомо-фізіологічні процеси старіння.
5. Особливості психічного старіння та ставлення до смерті.
6. Характеристика кризи “Я-інтеграції”.

Зміст заняття:

1. Аналіз і обговорення:

- таблиці “Психологічна характеристика розвитку особистості в ранній, середній і пізній дорослості”.
- комплекту психодіагностичних методик за допомогою яких студенти досліджували психічний розвиток осіб дорослого віку.

- результатів дослідження людей раннього дорослого віку за 2-3-ма психодіагностичними методиками.
 - проєктів психопрофілактичних бесід практичного психолога на теми:
 - Специфіка переживань дорослих людей.
 - Збереження та зміни фізичних можливостей у зрілому віці.
 - Небезпека емоційної стагнації; характеристика синдрому “покинутого гнізда”.
 - Психофізіологічні аспекти старіння.
 - Когнітивні зміни в процесі старіння.
 - Спосіб життя похилих людей: можливості вибору.
2. Ознайомлення, робота з методиками, їхній аналіз (Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька – К.: Каравела, 2009. – С. 55.).
3. Проведення дискусій:
- «Розвиток близьких стосунків та створення сім’ї в період ранньої дорослості» (Студентська сім’я – за і проти).
 - «Вплив батьків на розвиток особистості в період ранньої дорослості» (на прикладі студентської молоді).
4. Вирішення практичних психологічних задач.

Рекомендовані інформаційні джерела

1. *Барабанова В. В.* Представления студентов о будущем как аспект их личностного и профессионального самоопределения / В. В. Барабанова, М. Е. Зеленова // Психологическая наука и образование. – 2002. – №2. – С. 28-41.
2. *Возрастная психология: личность от молодости до старости: учеб. пособие / М. В. Гамезо, В. С. Герасимова, Г. Г. Горелова, Л. М. Орлова.* – М.: Пед. общ-во России; Изд. дом «Ноосфера», 1999. – 272 с.
3. *Крайг Г.* Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. – 7-е международное издание. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 992 с.
4. *Кричковська Т. Д.* Особливості адаптації студентів / Т. Д. Кричковська // Психологічна газета. – 2004. – № 24 (грудень). – С. 20-23.
5. *Панченко В. М.* Аналіз феномену життєвої перспективи особистості в період навчання у ВНЗ / В. М. Панченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 1. – С. 51-55.
6. *Поліщук В. М.* Криза входження в дорослість як перехідний період від юнацького віку до вступу у дорослість / В. М. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2012. – № 9. – С. 1-5.
7. *Хухлаева О. В.* Психология развития: молодость, зрелость, старость: Учеб. пособие / О. В. Хухлаева. – М.: Академия, 2005. – 208 с.
8. *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис: Учеб. пособие: Пер. с англ. / Э. Эриксон; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – М.: Флинта: МПСИ; М.: Прогресс, 2006. – 341 с. – (Библиотека зарубежной психологии).

4.3. Організація самостійної роботи студентів

№ з/п	Зміст завдань для самостійної роботи студентів	Форми звітності
1	Опрацювання лекційного матеріалу.	Конспект лекцій з дисципліни
2	Ведення словника.	Словник
3	Підготовка до семінарських та практичних занять: самостійне опрацювання додаткової літератури до тем лекційного курсу; самостійне опрацювання питань для підготовки до занять (самоконтроль засвоєння змісту лекційного курсу..	Виступ, доповнення на занятті
4	Підготовка доповідей та повідомлень на семінарське та практичне заняття.	Усна доповідь на занятті
5	<p>Підготовка рефератів.</p> <p style="text-align: center;"><i>Орієнтовна тематика</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вікова динаміка психічного розвитку – актуальна проблема сучасної вікової психології. 2. Проблема розвитку дитини у вітчизняній психології. 3. Основні фактори розвитку особистості. 4. Напрями, концепції, теорії вікової психології. 5. Становлення вікової психології у ХІХ — на початку ХХ ст. 6. Загальні тенденції розвитку вікової психології у другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. 7. Виникнення і розвиток вікової психології на Україні. 8. Використання методу тестів під час вивчення особливостей психічного розвитку дітей. 9. Експеримент, особливості його використання в дитячій психології. 10. Становлення міжособистісних стосунків в ранньому онтогенезі. 11. Взаємозв'язок процесів навчання, виховання і розвитку. 12. Проблема періодизацій вікового розвитку у працях зарубіжних психологів. 13. Проблема періодизацій вікового розвитку у працях вітчизняних психологів. 14. Особливості внутрішньоутробного періоду розвитку дитини. 15. Діагностика розумового розвитку дитини «періоду немовляти». 16. Розвиток особистості на етапі раннього дитинства. 17. Зміни у мотивації поведінки дитини раннього віку. 18. Образотворча діяльність дитини як форма засвоєння соціального досвіду. 19. Гра – провідна діяльність дошкільників. 20. Особливості спілкування дошкільників з ровесниками. 21. Особливості впливу темпераменту в дошкільному віці. 22. Психологічна готовність дитини (першокласника) до навчання в школі. 23. Психологічні особливості формування понять молодшого школяра з різних навчальних предметів. 24. Психологічні особливості міжособистісних відносин у колективі молодших школярів. 25. Формування мотивації учіння молодших школярів. 26. Аналіз причин неуспішності молодших школярів. 27. Порівняльна психологічна характеристика молодшого школяра та підлітка. 28. “Важкий підліток”: причини і наслідки. 	Реферат

	<p>29. Психологічні проблеми спілкування у підлітковому віці.</p> <p>30. Конфлікти у підлітковому віці.</p> <p>31. Особливості підліткової дружби.</p> <p>32. Психопатії й акцентуація характеру у підлітків.</p> <p>33. Формування світогляду і громадської активності старшокласників.</p> <p>34. Особливості психічного розвитку юнаків і юнок.</p> <p>35. Товаришування, дружба і любов у старшому шкільному віці.</p> <p>36. Проблеми підготовки старшокласників до сімейного життя.</p> <p>37. Формування професійних інтересів старшокласників.</p> <p>38. Системний підхід до вивчення інтелекту дорослих.</p> <p>39. Вікова періодизація дорослості і місце в ній студентського віку.</p> <p>40. Фактори, які впливають на формування особистості студента.</p> <p>41. Реальні мотиви вибору людьми самотнього способу життя і які викривлення вони можуть мати в соціальних стереотипах.</p> <p>42. Вплив народження дитини на особисте і сімейне життя батьків.</p> <p>43. Фактори, які впливають на вибір професії: стать, батьківські установки, Я-концепція і індивідуальні особливості людини.</p> <p>44. Збереження і зміни когнітивних можливостей у середньому віці.</p> <p>45. Вплив досвіду на когнітивний розвиток і пізнавальну діяльність людей середнього віку.</p> <p>46. Криза середини життя. Реакція чоловіка і жінки: схожість та відмінність.</p> <p>47. Психологічний аналіз труднощів спілкування людей зрілого віку зі своїми старіючими батьками.</p> <p>48. Фактори, що впливають на розлучення, і повторний шлюб серед людей середнього віку.</p> <p>49. Причини і симптоми “згорання” на роботі людей зрілого віку.</p> <p>50. Морфо-функціональні зміни в період геронтогенезу.</p>	
6	Складання класифікаційної схеми методів вікової психології	Схема
7	Складання таблиці «Порівняльна характеристика теорій психічного розвитку».	Таблиця
8	Складання таблиці «Характеристика психологічного віку особистості»	Таблиця
9	Опрацювання статей. Підготовка конспектів – першоджерел.	Конспекти
10	Створення комплексу психодіагностичних методик за допомогою яких можна дослідити психічний розвиток молодшого школяра, підлітка, осіб юнацького віку, осіб дорослого віку.	Комплект методик
11	Проведення дослідження молодших школярів, підлітків, старшокласників та людей раннього дорослого віку за 2-3-ма психодіагностичними методиками. Письмове оформлення змісту, ходу проведення та результатів дослідження.	Зміст, хід проведення та інтерпретація результатів дослідження.
12	Складання програми роботи шкільного психолога з психологічної профілактики психічного розвитку учня початкових класів.	Програма
13	Складання програми роботи шкільного психолога з психологічної профілактики психічного розвитку учнів підліткового віку.	Програма
14	Складання плану бесід шкільного психолога з учнями старших класів на теми: «Самовизначення» та «Самовиховання».	Текст плану бесіди
15	Складання проектів (1-2) психофілактичних бесід практичного психолога на теми: - Специфіка переживань дорослих людей. - Збереження та зміни фізичних можливостей у зрілому віці. - Небезпека емоційної стагнації; характеристика синдрому “покинутого гнізда”.	Текст проектів бесід

	- Психофізіологічні аспекти старіння. - Когнітивні зміни в процесі старіння. - Спосіб життя похилих людей: можливості вибору.	
16	Аналіз дитячих малюнків на вільну тему. Проведення спостереження за дитиною у різних вікових групах.	Малюнок, інтерпритація малюнка Протокол спостереження
17	Підготовка до модульного контролю № 1, 2, 3.	Відповіді на тестові запитання модульних контролей
18	Підготовка до екзамену.	Відповіді на тестові екзаменаційні завдання

У допомогу студентам у їх самостійній роботі викладач проводить індивідуальні консультації з дисципліни.

V. Контроль якості знань студентів

Перевірка глибини засвоєння знань, рівня сформованості навичок та умінь студентів відбувається у формі поточного та підсумкового видів контролю.

5.1. Форми і методи поточного контролю

Поточний контроль здійснюється періодично в межах поточних навчальних тем та має навчальний характер. Використовується:

- Усне опитування на семінарських, практичних заняттях.
- Аналіз доповідей, повідомлень та рефератів.
- Аналіз виконаних завдань.
- Фронтальне опитування з основних понять теми.

Поточний контроль передбачає застосування проміжного контролю.

Проміжний контроль передбачає перевірку рівня засвоєння студентами теоретичного і практичного матеріалу модулів і здійснюється в рамках навчальної дисципліни наприкінці вивчення окремого модуля. Модульний контроль проводиться у формі тестування.

Орієнтовні завдання до Модульних контролей №№1-3

1. Вікова психологія вивчає:

- А) розвиток фізичних показників протягом всього життя людини.
- Б) психологічний розвиток людини на різних вікових стадіях.
- В) розвиток емоційний та інтелектуальних станів та можливостей людини на різних вікових стадіях.

2. Вставте пропущені стадії життєвого шляху особистості за Е.Еріксоном:

1. Немовляти;
2. _____;
(напишіть)
3. вік гри;
4. шкільний вік;
5. підлітковий вік;
6. _____;
(напишіть)
7. зрілість;
8. _____.
(напишіть)

3. Як називаються вікові періоди, до яких належать діти (напишіть):

- A) 1,5 місяців. _____
- Б) 2 років. _____
- В) 5 років. _____

4. Чи може виникнути “ефект шпиталізму” в умовах сім'ї?

- A) Так.
- Б) Ні.

5. Соціальну ситуацію розвитку дошкільника схематично зображають так:

- A) “Дитина – Дорослий”.
- Б) “Дитина - Учитель”.
- В) “Дитина – Дитина (Ровесник)”.

5.2. Форми і методи підсумкового контролю

Підсумковий контроль проводиться у формі екзамену.

Питання до екзамену

1. Що є предметом вікової психології?
2. Які основні теоретичні та практичні завдання вікової психології?
3. З яких основних розділів складається вікова психологія?
4. Які методи дослідження використовуються у віковій психології?
5. Охарактеризуйте організаційні методи дослідження у віковій психології.
6. Охарактеризуйте емпіричні методи у віковій психології .
7. Охарактеризуйте методи обробки даних у віковій психології .
8. Охарактеризуйте інтерпретаційні методи у віковій психології .
9. Розкрийте сутність поняття “психічний розвиток”.
10. Що таке закономірності психічного розвитку особистості на різних вікових етапах?
11. Які є рушійні сили психічного розвитку в онтогенезі?
12. У чому сутність поняття “соціальна ситуація розвитку”?
13. У чому сутність поняття “провідна діяльність”?
14. Які основні підходи до проблеми співвідношення навчання і розвитку?
15. Що таке “зона найближчого розвитку”?
16. Дайте загальну характеристику біогенетичним теоріям психічного розвитку.
17. У чому сутність концепції рекапітуляції?
18. У чому сутність нормативного підходу до дослідження психічного розвитку?
19. Хто є представником теорії триступеневого розвитку і яка її суть?
20. У чому суть теорії конвергенції?
21. Які є психоаналітичні теорії дитячого розвитку?
22. Які є психоаналітичні стадії психічного розвитку за З.Фрейдом?
23. Які є стадії життєвого шляху особистості за Е.Еріксоном?
24. У чому сутність поняття “групової ідентичності” та “еґоїдентичності”?
25. У чому суть теорій соціального навчання і хто є її представниками?
26. У чому сутність поняття “соціалізація”?
27. У чому суть когнітивного підходу Ж.Піаже?
28. У чому сутність поняття “еґоцентризм”?
29. Які є критерії періодизації психічного розвитку?
30. У чому сутність культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій Л.С.Виготського?
31. Проблеми вікової періодизації у теорії Л.С.Виготського. Які основні критерії вікової періодизації він визначає?
32. Що таке стабільні періоди та кризи?
33. Які є кризи психічного розвитку?
34. У чому сутність поняття “вікові новоутворення”?
35. У чому сутність періодизації психічного розвитку Д.Б.Ельконіна?
36. Які є вікові періодизації психічного розвитку дорослої людини?
37. У чому полягають особливості фізичного та психічного розвитку новонародженої дитини?
38. Що таке криза новонародженості?

39. Що таке комплекс поживлення?
40. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку немовляти?
41. У чому сутність поняття “ефект шпиталізму” у немовляти?
42. Яка провідна діяльність немовляти?
43. У чому виявляється суть пізнавального розвитку немовляти?
44. У чому виявляється суть емоційного розвитку немовляти?
45. Які новоутворення немовлячого віку?
46. Чим характеризується та супроводжується криза 1-го року життя?
47. Які анатомо-фізіологічні особливості дитини раннього віку?
48. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку дитини раннього віку?
49. Яка провідна діяльність дитини раннього віку?
50. Як відбувається розвиток предметної діяльності?
51. Які основні психічні новоутворення раннього дитячого віку?
52. Чим характеризується та супроводжується криза 3-х років?
53. Які анатомо- фізіологічні особливості молодших і старших дошкільників?
54. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку?
55. Яка провідна діяльність дошкільників? Роль гри у психічному розвитку дошкільника.
56. Які основні психічні новоутворення дитини дошкільного віку?
57. Які особливості розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфери дошкільника?
58. Які особливості розвитку особистості дітей дошкільного віку?
59. Які особливості кризи 6-7 років?
60. Які анатомо- фізіологічні особливості молодшого школяра?
61. Які психологічні проблеми молодшого шкільного віку?
62. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку та провідна діяльність у молодшому шкільному віці?
63. Яку структуру має навчальна діяльність?
64. Які основні новоутворення виникають у молодшому шкільному віці?
65. Яка характеристика особливості розвитку самосвідомості дітей молодшого шкільного віку?
66. У чому полягає суть розвитку спонукальної сфери в учнів початкових класів?
67. Яка характеристика розвитку пізнавальної сфери молодшого школяра?
68. Які досягнення у розвитку пам'яті характерні для учнів початкових класів?
69. У чому полягає розвиток мислення і мовлення молодших школярів?
70. Як розвивається інтелект в молодшому шкільному віці?
71. Які особливості емоційно-вольової сфери у молодших школярів?
72. Які особливості самооцінки у молодшому шкільному віці?
73. Які анатомо- фізіологічні особливості підлітка?
74. Яка соціальна ситуація розвитку та закономірності психічного розвитку підлітка?
75. Яка провідна діяльність підлітків?
76. Які основні новоутворення в особистісній сфері підлітків?
77. Які є типи “дорослості” у підлітковому віці?
78. Які особливості розвитку самосвідомості особистості в підлітковому віці?
79. Що свідчить про становлення спонукальної сфери підлітків?
80. Які особливості характеру підлітків? Охарактеризуйте основні типи акцентуацій характеру підлітків.
81. Які особливості вольової сфери підлітків?
82. У чому полягає суть кризи підліткового віку?
83. Яка специфіка потреб та інтересів сучасних підлітків?
84. Які досягнення у розвитку мислення і мовлення характерні для учнів підліткового віку?
85. Які анатомо- фізіологічні особливості старшокласника?
86. Яка ситуація розвитку старшокласників, особливості життєвого самовизначення?
87. Що є провідною діяльністю в старшому шкільному віці?
88. Яке основне новоутворення раннього юнацького віку?
89. Які основні напрями розвитку самосвідомості старшокласників?
90. Які чинники зумовлюють розвиток спонукальної сфери у період ранньої юності?
91. У чому полягають особливості спілкування у ранній юності?

92. Які досягнення в пізнавальному розвитку на етапі ранньої юності?
93. Які особливості емоційно-вольової сфери старшокласників?
94. Яка загальна характеристика періоду дорослості?
95. Які анатомо-фізіологічні особливості періоду ранньої дорослості?
96. У чому полягають загальні особливості раннього дорослого віку?
97. Які є фази періоду ранньої дорослості, яка їх характеристика?
98. У чому сутність Я-концепції людини раннього дорослого віку?
99. Які зміни відбуваються в спонукальній сфері особистості в ранньому дорослому віці?
Чим вони зумовлені?
100. Які мотиви спонукають до одруження чи неодруженості в ранньому дорослому віці?
101. Які мотиви навчальної діяльності у студентів?
102. Чим обумовлений вибір професії в ранньому дорослому віці?
103. Які є кризи у період дорослості? У чому їх суть?
104. У чому суть нормативних криз віку ранньої дорослості?
105. Яка система цінностей на межі 30-річчя. Як впливає криза тридцяти трьох років на її зміну?
106. У чому виявляється своєрідність розвитку психофізіологічних функцій у період ранньої дорослості?
107. Які зміни відбуваються у розвитку пам'яті людей раннього дорослого віку?
108. Який розвиток уваги, мислення людей 20 – 40 років?
109. Які анатомо-фізіологічні особливості періоду середньої дорослості?
110. Які проблеми постають перед людиною у зрілому дорослому віці?
111. Які особливості характеризують життєдіяльність дорослої людини?
112. Що є провідною діяльністю у середній дорослості?
113. Яка Я-концепція людини зрілого дорослого віку?
114. У чому полягають особливості розвитку спонукальної сфери у зрілому дорослому віці?
115. Які особливості емоційної сфери дорослої людини зрілого віку?
116. Від чого залежать зміни у пізнавальній діяльності людини зрілого дорослого віку?
117. У чому полягає суть кризи середини життя?
118. Які анатомо-фізіологічні особливості періоду пізньої дорослості?
119. Які основні періоди геронтогенезу?
120. У чому виявляються особливості Я-концепції старої людини?
121. У чому полягають особливості спонукальної сфери літніх людей?
122. Яка емоційна сфера людини старого віку?
123. Які особливості поведінки притаманні літній людині?
124. Які зовнішні та внутрішні чинники впливають на задоволеність старістю?
125. У чому сутність кризи “Я-інтеграції”?

5.3. Критерії оцінювання знань студентів

Контроль успішності студентів із врахуванням поточного і підсумкового оцінювання проводяться відповідно до тематичного плану.

Підсумкова оцінка за опанування курсу визначається шляхом додавання поточного та підсумкового оцінювання (екзамену). Зокрема, за виконання завдань поточного контролю студент може набрати 0-60 балів, за виконання завдань підсумкового контролю (екзамену) 0-40 балів. Всього 100 балів.

Система рейтингових балів **поточного контролю** представлена в таблиці 5.3.1.

Кожний модуль включає бал оцінки поточної роботи студента на практичних і семінарських заняттях, бали за виконання самостійної роботи і бали за складання модульного контролю. Реферати, підготовлені за заданою тематикою обговорюються та захищаються під час семінарських занять.

Заходи з модульного контролю проводяться по завершенню вивчення навчального матеріалу даного модуля. Виконання тестових завдань модульного контролю здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики, або за допомогою роздрукованих завдань. Оцінювання тестів проводиться за власною методикою з приведенням підсумку до встановленої в рейтинговій шкалі балів.

5.3.1. Розподіл балів за поточну успішність

Вид контролю/ Кількість контрольних заходів за семестр	Максимальна кількість балів за один вид контролю	Загальна сума балів
I Модуль		До 14 балів
<i>Контроль на аудиторних заняттях:</i> -семінарських/ 2 заняття	До 2 балів	До 4 балів
<i>Модульний контроль:</i> - виконання контрольних тестів	До 10 балів	До 10 балів
II Модуль		До 9 балів
<i>Контроль на аудиторних заняттях:</i> -семінарських/ 2 заняття -практичних/ 1 заняття	До 3 балів До 3 балів	До 6 балів До 3 балів
<i>Модульний контроль:</i> - виконання контрольних тестів	До 5 балів	До 5 балів
III Модуль		До 37 балів
<i>Контроль на аудиторних заняттях:</i> -практичних/ 4 заняття -семінарських/ 2 заняття	До 2 балів До 2 балів	До 8 балів До 4 балів
<i>Контроль самостійної роботи:</i> - написання і захист реферату за заданою тематикою - ведення словника - опрацювання статей, підготовка конспектів – першоджерел	До 5 балів До 5 балів До 5 балів	До 15 балів
<i>Модульний контроль:</i> - виконання контрольних тестів	До 5 балів	До 5 балів
РАЗОМ:		До 60 балів

Порядок переведення рейтингових показників в європейські оцінки ECTS:

Оцінка за 100-бальною шкалою університету	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS
	Диференційована оцінка	Оцінка у формі заліку	
90-100 (творчий рівень)	5 (відмінно)	Зараховано	A
80-89 (високий рівень)	4 (добре)		B
70 -79 (достатній рівень)			C
65 – 69 (задовільний рівень)	3 (задовільний)		D
60-64 (задовільний рівень)			E
35-59 (низький рівень)	2 (незадовільно з можливістю повторного складання)	Не зараховано – з можливістю повторного складання заліку	FX
0-34 (незадовільний рівень)	2 (незадовільний з обов'язковим повторним вивченням дисципліни)	Не зараховано – обов'язковим повторним вивченням дисципліни	F

VI. Навчально-методична карта дисципліни

Всього -180 год., лекції -30 год., практичні -10 год., семінарські – 12 год., самост. роб. -128 год.

Примітка: Лекційні, семінарські, практичні заняття проводяться офлайн в аудиторії, в разі оголошення карантину - онлайн на платформі (moodle, google meet).

	I		II		III,IV		V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV										
Модулі	I модуль				II модуль				III модуль																	
Лекції	2	2	2	2	2	2	2		4		4		2	2	2	2										
Дати	06.09		16.09 23.09		30.09	07.10	21.10		28.10	04.11	11.11.	18.11	25.11	02.12	09.12	16.12										
Теоритичні розділи	Вступ у вікову психологію				Дитяча психологія				Психологія дітей шкільного віку та дорослих																	
Теми лекцій	Вікова психологія як галузь психологічної науки		Психічний розвиток та навчання.		Теорії психічного розвитку		Проблема періодизації психічного розвитку .		Психологія дітей-немовлят		Психологія дитини раннього віку		Розвиток дошкільного дитинства.		Психосоціальний та когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку.		Особливості психічного розвитку підлітка.		Психологія ранньої і зрілої юності		Рання дорослість		Середня дорослість		Пізня дорослість	
Семінарські заняття	2		2		2												2		2							
Дати	04.10	04.10	11.10		18.10												29.11		06.12							
Теми	Вступ у вікову психологію		Проблема психічного розвитку індивіда в онтогенезі		Концепції психічного розвитку індивіда в онтогенезі.		Психологія дітей-немовлят								Психологічні особливості розвитку особистості у період ранньої дорослості.		Психологічні особливості розвитку особистості у період середньої та пізньої дорослості.									

Практичні заняття		2	2	2	2	2		
Дати		25.10	01.11	08.11	15.11	22.11		
Теми		Психологія дитини раннього віку.	Психічний розвиток дошкільника	Психологічна готовність дітей до шкільного навчання. Психічний розвиток і формування особистості молодшого школяра	Психологічні особливості розвитку і формування особистості у підлітковому віці.	Психологічні особливості розвитку і формування особистості у юнацькому віці.		
Самостійна робота	Ведення словника. Підготовка до семінарських занять №1-2. Опрацювання статей. Підготовка конспектів – першоджерел. Підготовка до МК № 1. Складання класифікаційної схеми методів вікової психології і таблиці «Порівняльна характеристика теорій психічного розвитку». Підготовка доповідей, рефератів.	Ведення словника. Підготовка до семінарських занять №3 -4. Підготовка до практичного заняття № 1. Опрацювання статей. Підготовка конспектів – першоджерел. Підготовка до МК № 2. Виконання інших завдань передбачених у п.4.3. даної програми. Підготовка доповідей, рефератів.	Ведення словника. Підготовка до семінарських занять № 5-6. Підготовка до практичних занять № 2-5. Опрацювання статей. Підготовка конспектів – першоджерел. Підготовка доповідей, рефератів. Виконання інших завдань передбачених у п.4.3. даної програми. Підготовка до МК № 3. Підготовка до екзамену.					
Поточний контроль	Поточний контроль: усні відповіді на семінарських заняттях; тестові форми контролю для визначення рівня залишкових знань; усний захист рефератів, доповідей на семінарських заняттях. Тестові завдання модульного контролю №1.	Поточний контроль: усні відповіді на семінарських, практичному заняттях; тестові форми контролю для визначення рівня залишкових знань; усний захист рефератів, доповідей на семінарських заняттях. Тестові завдання модульного контролю №2.	Поточний контроль: усні відповіді на семінарських та практичних заняттях; тестові форми контролю для визначення рівня залишкових знань; усний захист рефератів, доповідей на семінарських заняттях. Тестові завдання модульного контролю №3.					
Підсумковий контроль	Екзамен (тестові завдання)							

VII. Основні й допоміжні інформаційні джерела для вивчення курсу

Базова

1. Вікова психологія: навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів / К.В. Дубініна. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 176 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / О. В. Скрипченко та ін. 5-те вид. Київ: Каравела, 2017. 400 с.
3. Видра О. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 112 с.
4. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов. Москва: Педагогическое общество России, 2003. 512 с.
5. Грэйс Крайг, Дон Бокум. Психология развития [перевод с английского: А. Маслов, О. Орешкина, А. Попов; научный редактор Т. В. Прохоренко]. 9-е издание. Москва; Санкт-Петербург; Нижний Новгород [и др.]: Питер, 2018. 939 с.
6. Заброцький М. М. Вікова психологія. Київ: МАУП, 1998. 92 с.
7. Кацавець Р.С. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Алерта, 2019. 112 с.
8. Обухова Л.Ф. Возрастная психология: учебник. Москва: Юрайт; МГППУ, 2011. 460 с.
9. Павелків Р.В. Вікова психологія. Київ: Кондор, 2015. 469 с.
10. Психология детства / под редакцией А.А. Реана. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 368 с.
11. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. навч. посіб. 3-тє видання, перероблене, доповнене (ВЦ “Академія”). Київ: Альма-матер, 2017. 384 с.
12. Хрестоматія з дитячої психології: навчально-методичний посібник / укладачі Ю.О. Приходько, І.О. Лапченко та інші. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. 320 с.

Допоміжна

1. Авдеева Н.Н. Привязаность ребенка к матери. *Вопросы психологии*. 1997. №4. С. 3 – 10.
2. Авдеева Н.Н. Становление образа себя у детей первых трех лет жизни. *Вопросы психологии*. 1996. №4. С. 5 – 14.
3. Анциферова Л.И. Психология старости: особенности развития личности в период поздней взрослости. *Психологический журнал*. 2001. Т.22, №3. С. 86 – 99.
4. Баярд Р.Т., Баярд Д. Ваш беспокойный подросток: практическое руководство для отчаявшихся родителей; пер. с англ., авт. предисл. А. Б. Орлов. 6-е изд. Москва: Академический Проект: Мир, 2011. 208 с.
5. Беленька Г. Місце ігрової діяльності в житті сучасного дошкільника та її особливості. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Вип. 1. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. С. 62 - 67.
6. Белкина В.Н. Психология раннего и дошкольного детства. Москва: Гаудеамус, 2005. 256 с.
7. Березіна О.О. Сучасні психологічні проблеми старіння. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. Вип. 4 (28). С. 7 – 11.

8. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 398 с.
9. Буковська О.О. Соціальна ситуація розвитку підлітків з неблагополучних родин. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. Вип. 4 (28). С. 12 – 15.
10. Василькова О.І. Поняття “кризи особистості” у філософсько-психологічному вимірі. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. №11 (35). С. 3 – 9.
11. Винославська О.В. Психологічні особливості студентської групи. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №7. С. 65 –70.
12. Вчителю про молодшого школяра: психологічний аспект: [збірник статей]. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ: 2013. 136 с.
13. Вчителю про молодшого школяра: психологічний аспект. Випуск 2 [збірник статей]. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ: 2014. 160 с.
14. Вчителю про молодшого школяра: психологічний аспект. Випуск 3 [збірник статей]. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ: 2015. 151 с.
15. Григорьева Н. Развитие самостоятельности младших школьников в процессе обучения. *Воспитательная работа в школе*. 2003. №4. С.115-124.
16. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. Москва: НПО «Образование», 1996. 160 с.
17. Дзюбенко О.А. Виникнення панічних атак в юнацькому віці як наслідок труднощів соціально-психологічної адаптації особистості. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018. №7 (52). С. 107 – 114.
18. Дубініна К.В. Прокрастинація як проблема психології особистості студента. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018. №7 (52). С. 172 – 180.
19. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
20. Ермолаева М.В. Структура емоциональных переживаний в старости. *Мир психологии*. 1999. №2. С. 123 – 133.
21. Зінченко О.В. Особливості прояву основних потреб особистості в інтервалі 17-19 років і їх зв'язок із кризою ідентичності. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. №38 (62). С. 90 – 97.
22. Ивченкова Н.П., Ефимова А.В., Аккузина О.П. Установки подростков по отношению к началу половой жизни. *Вопросы психологии*. 2001. № 3. С. 49 – 57.
23. Казанцева Т.А., Олейник Ю.Н. Взаимосвязь личностного развития и профессионального становления студентов – психологов. *Психологический журнал*. 2002. Т.23. № 6. С. 51 – 59.

24. Коваленко О. Г. Специфіка емпатії осіб похилого віку з різним рівнем освіти, умовами проживання та зайнятістю. Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 16. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. С. 493 – 503.
25. Кузовкова М.С. Проблематика утворювання смисложиттєвої активності людей похилого віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць.* Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. №11 (35). С. 72 – 78.
26. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ: Нора-прінт, 1996. 108 с.
27. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія: практикум: навч. посіб. Київ: Каравела, 2009. 448 с.
28. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологічні аспекти кар'єрного зростання жінки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки : збірник наукових праць.* Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 43(67). С. 93-99.
29. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы формирования личности студента. *Психология в вузе.* 2003. № 1 – 2. С. 232 – 241.
30. Литвин Л. Розвиваємо волю дитини. *Дошкільне виховання.* 2000. №8. С. 22 – 23.
31. Луговая Л. Этот удивительный ранний возраст. *Дошкольное воспитание.* 1992. №2. С. 70 –72.
32. Олексенко С.В. Вплив моторної активності на мовленнєвий розвиток немовлят. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка.* Київ: ГНОЗІС, 2004, т.VI, в. 5. С.212 - 220.
33. Осорина М.В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых / М. В. Осорина. 4-е изд. Санкт-Петербург: 2008. 304 с.
34. Пенські В.М. Теоретичні засади дослідження моральної свідомості в підлітковому та юнацькому віці. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць.* Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. №11 (35). С. 100 – 105.
35. Піроженко Т. Психічний розвиток дитини дошкільного віку. Запоріжжя 2003. 168 с.
36. Пономаренко И.Л. Психологическая характеристика подростков с девиантным поведением. *Практическая психология и социальная работа.* 2002. №4. С. 1 - 6.
37. Поторій Я.І. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів. *Практична психологія та соціальна робота.* 2002. №2. С. 36 –39.
38. Приходько Ю.О. Нариси становлення та розвитку дитячої психології: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. 205 с.
39. Савченко К.В. Мотивація навчання молодших школярів з початковим рівнем навчальних досягнень. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка.* Київ: ГНОЗІС, 2003, т.V, ч. 3. С.276 – 282.

40. Савченко К.В. Цілеспрямованість молодших школярів із різними рівнями навчальних досягнень. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ: Логос, 2007, т. 7, вип. 10. С. 352 – 362.
41. Стюарт-Гамільтон Я. Психология старения. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 256 с.
42. Шаграева О.А. Детская психология: теоретический и практический курс. Москва: ВЛАДОС, 2001. 368 с.
43. Шильштейн Е.С. Особенности презентации Я в подростковом возрасте. *Вопросы психологии*. 2000. № 2. С. 69 – 79.

Інформаційні ресурси

1. Воспитание малыша в семье от рождения до трех лет: Советы психолога / Е. О. Смирнова, Н. Н. Авдеева, Л. Н. Галигузова, А. О. Дробинская, Т. В. Ермолова, С. Ю. Мещерякова. Москва: АРКТИ, 2004. 160 с. (Развитие и воспитание). URL: <http://psychlib.ru/mgppu/vms/VMS-001-.HTM>
2. Поліщук В.М. Вікова і педагогічна психологія. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/489-vkova-pedagogchna-psihologiya-polschuk-vm.html>
3. Савчин М.В. Вікова психологія. URL: <https://textbook.com.ua/psihologiya/1473452492>
4. Ушакова І.М. Курс лекцій з психології розвитку. URL: <http://academy.apbu.edu.ua/e-books/006/pb.htm>
5. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/492-vkova-psihologiya-sergenkova-op.html>

VIII. Доповнення та зміни, внесені до робочої програми в 20__/20__ н.р.¹

¹ Доповнення та зміни до робочої програми додаються на окремому аркуші, затверджуються на засіданні кафедри на початку навчального року.